

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Role kurátora pro děti a mládež v životě dítěte
umístěného do ústavní výchovy**

Diplomová práce

Autor: Bc. Milan Zíka
Studijní program: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Alena Knotková

Zadání diplomové práce

Autor: Milan Zíka

Studium: P22K0344

Studijní program: N0111A190018 Sociální pedagogika

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: **Role kurátora pro děti a mládež v životě dítěte umístěného do ústavní výchovy**

Název diplomové práce AJ: The Role of the Curator for Children and Youth in the Life of a Child Placed in Institutional Care

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se zabývá hodnocením vlastní pozice, pohledem kurátora pro děti a mládež, ve vztahu k dítěti umístěnému do ústavní výchovy z důvodu závažných výchovných problémů, a zda je kurátorovi umožněno být aktivním činitelem v tomto procesu. V teoretické části diplomové práce jsou vymezeny základní pojmy – dítě, mladistvý, kurátor pro děti a mládež, poruchy chování a ústavní výchova. Empirická část práce obsahuje vlastní výzkumné šetření, které mapuje problematiku role kurátora pro děti a mládež v životě dítěte umístěného do ústavní výchovy.

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

JANSKÝ, Pavel. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-534-9.

PALKOSKOVÁ, Mirka a kol. *Děti s projevy delikventního chování v institucionální výchově* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2019. 79 s. [cit. 2022-10-11]. Dostupné z: <http://archiv-nuv.npi.cz/t/publikace-ustavka/deti-s-projevy-delikventniho-chovani-v-institucionalni.html>

PTÁČEK, Radek a kol. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV ČR, 2011. ISBN 978-80-7421-040-2.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2022 [cit. 2022-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakony-prolidi.cz/cs/1999-359>.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2022 [cit. 2022-10-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

Zadávající pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Svoboda Hoferková, Ph.D., LL.M.

Datum zadání závěrečné práce: 28.2.2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Role kurátora pro děti a mládež v životě dítěte umístěného do ústavní výchovy* vypracoval pod vedením vedoucí práce Mgr. et Mgr. Stanislavy Svoboda Hoferkové, Ph.D., LL.M., samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29. 02. 2024

Milan Zíka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Stanislavě Svoboda Hoferkové, Ph.D., LL.M., za její odborné vedení, cenné rady a ochotu pomoci při zpracování mé diplomové práce. Poděkování patří i všem informantům, kteří se na této práci podíleli.

Anotace

ZÍKA, Milan. *Role kurátora pro děti a mládež v životě dítěte umístěného do ústavní výchovy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2024. 90 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá hodnocením pozice kurátora pro děti a mládež ve vztahu k dítěti umístěnému do ústavní výchovy z důvodu závažné poruchy chování. Zjišťuje, zda je kurátorovi umožněno být aktivním činitelem v tomto procesu a jaké aspekty mají vliv na jeho působení. V teoretické části diplomové práce jsou vymezeny základní pojmy: ústavní výchova, sociálně-právní ochrana dítěte, kurátor pro děti a mládež a dítě s poruchou chování. Empirická část práce představuje výzkumné šetření, které tematicky navazuje na předcházející teoretickou část. Zde je představen vlastní cíl výzkumného šetření, hlavní a dílčí výzkumné otázky, použitá výzkumná strategie a metodologie, definice výzkumného souboru a způsob jeho výběru. V závěru je uvedena analýza získaných dat, prezentace výsledků šetření a jejich shrnutí.

Klíčová slova: kurátor, ústavní výchova, dítě s poruchou chování, dětský domov se školou, výchovný ústav

Annotation

ZÍKA, Milan. *The Role of the Curator for Children and Youth in the Life of a Child Placed in Institutional Care*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2024. 90 s. Diploma Thesis.

The diploma thesis deals with the evaluation of the position of a curator for children and youth in relation to a child placed in institutional education due to a serious behavioral disorder. It finds out whether the curator is allowed to be an active agent in this process and what aspects have an influence on his action. In the theoretical part of the diploma thesis, basic concepts are defined: institutional education, social and legal protection of the child, curator for children and youth and child with a behavioral disorder. The empirical part of the work represents a research investigation that thematically follows up on the previous theoretical part. The actual goal of the research investigation is being presented here, the main and sub-research questions, the research strategy and methodology used, the definition of the research set and the method of its selection. The conclusion contains an analysis of the obtained data, a presentation of the results of the investigation and their summary.

Keywords: curator, institutional education, child with behavioral disorder, children's home with school, educational institution

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum _____

Podpis studenta _____

Obsah

Úvod	10
1 Ústavní výchova a jiné formy péče o dítě.....	11
1.1 Náhradní rodinná péče	11
1.2 Ústavní výchova a její specifika	12
1.2.1 Definice ústavní výchovy	12
1.2.2 Podmínky nařízení ústavní výchovy a diferenciacie jednotlivých zařízení	13
1.2.3 Zařízení ústavní výchovy a děti v statistických datech.....	17
1.2.4 Personální, materiální a organizační zabezpečení	18
1.2.5 Práva a povinnosti zúčastněných stran	19
2 Sociálně-právní ochrana dětí.....	22
2.1 Orgán sociálně-právní ochrany dítěte	23
2.1.1 Prevence, poradenství a výchovná opatření.....	24
2.1.2 Ochranná opatření ve prospěch dětí.....	25
2.1.3 Opatření ve prospěch ústavní výchovy	25
2.1.4 Péče o děti s potřebou zvýšené pozornosti	26
2.2 Kurátor pro děti a mládež.....	27
2.2.1 Definice kurátora pro děti a mládež.....	27
2.2.2 Rozsah působnosti kurátora	28
2.2.3 Kvalifikační a osobnostní předpoklady	29
3 Dítě s poruchou chování a podmíněnosti tohoto jevu	31
3.1 Definice dítěte, vývojová a právní perspektiva.....	31
3.2 Porucha chování a její vliv na chování dítěte.....	33
3.3 Příčiny vzniku poruchy chování.....	36
3.4 Vliv ústavní výchovy na dítě s poruchou chování	37
4 Výzkumné šetření.....	41
4.1 Cíl výzkumného šetření.....	41
4.2 Metodologie výzkumného šetření	41
4.3 Výzkumný soubor, kritéria výběru a realizace rozhovorů	43
4.4 Sběr dat a tazatelské otázky	44
5 Analýza a interpretace zjištěných dat	47
5.1 Dílčí výzkumná otázka č. 1	48
5.1.1 Vnější bariéry.....	49

5.1.2	Volba zařízení	51
5.1.3	Individuální proměnné	52
5.2	Dílčí výzkumná otázka č. 2	55
5.2.1	Podpora dítěte	55
5.2.2	Spolupráce zařízení ústavní výchovy	61
5.2.3	Podpora rodiny	64
5.3	Dílčí výzkumná otázka č. 3	66
5.3.1	Efektivita ústavní výchovy	66
6	Diskuze a shrnutí výsledků	69
	Závěr	73
	Seznam použitých zdrojů	75
	Seznam tabulek	82
	Přílohy	83

Úvod

Sociálně-právní ochrana dětí je institut, jehož smyslem je předcházet a bránit porušování práv dětí, zejména práva na příznivý vývoj a práva na řádnou výchovu. Umístění dítěte do ústavní výchovy pro jeho závažnou poruchu chování je jedním z možných prostředků této ochrany. Zcela nepochybně hovoříme o zásadním momentu v životě takového dítěte, který je určující pro jeho další vývoj a celkovou budoucnost. Primárním cílem tohoto kroku by mělo být napravení aktuální situace dítěte a jeho brzké navrácení do prostředí vlastní rodiny (případně do péče osoby odpovědné za jeho výchovu). Jedná se o komplexní proces, na kterém se podílí řada subjektů. Jedním z nich je kurátor pro děti a mládež. Smyslem jeho profese je mimo jiné zabránit patologickému jednání dítěte, podílet se na jeho nápravě, být pro dítě kontaktní osobou a v neposlední řadě se podílet na sanaci jeho rodiny. K tomuto účelu má k dispozici řadu oprávnění a jedním z nich (v případě, že předchozí mírnější opatření nebyla účinná) je podání návrhu příslušnému soudu k nařízení ústavní výchovy. Následná činnost kurátora, a nejen jeho, by měla vést k výše uvedenému cíli, tzn. k vyřešení problému, a co možná nejrychlejšímu návratu do rodiny. Přitom je nezbytné, aby kurátor mohl působit a působil jako aktivní činitel, podporoval a směřoval jak dítě, tak jeho rodiče k narovnání situace a návratu dítěte zpět do rodiny. V kontextu soudobého trendu omezovat využívání ústavní výchovy se může jevit názor kurátora na tento ochranný prostředek a jeho efektivitu jako velmi zásadní.

Diplomová práce si za svůj cíl stanovuje zjistit, jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti s poruchou chování, u kterého se nepodařilo napravit situaci v přirozeném prostředí a byla mu nařízena ústavní výchova. Zda má kurátor možnost být aktivním činitelem celého procesu ve smyslu jeho ovlivňování a působení na dítě i jeho rodinu a jaké faktory toto působení ovlivňují. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy, které jsou v této problematice stěžejní. Jedná se o ústavní výchovu, sociálně-právní ochranu dítěte včetně pojmu kurátor a pojem dítě, respektive dítě s poruchou chování. Následující empirická část diplomové práce představuje vlastní výzkumné šetření, hlavní a dílčí výzkumné otázky, použitou výzkumnou strategii a metodologii. Je zde definován výzkumný soubor včetně způsobu jeho výběru. V závěru je prezentována provedená analýza získaných dat, výsledky šetření a jejich shrnutí.

1 Ústavní výchova a jiné formy péče o dítě

Nejpřirozenější forma péče o dítě je v naší kultuře, a pravděpodobně i kdekoliv jinde ve světě, zajišťována biologickými rodiči daného dítěte. Na území České republiky je tato forma péče zaručena Listinou základních práv a svobod. Zde se v článku 32 odst. 4 hovoří o tom, že rodiče mají právo na výchovu a péči o své děti a stejně tak mají děti právo na péči a výchovu od svých rodičů (Usnesení č. 2/1993 Sb.).

Úmluva o právech dítěte, jakožto mezinárodní smlouva zavazující smluvní státy (tedy i Českou republiku), dává na vědomí, že rodina je základní jednotkou společnosti, která poskytuje přirozené podmínky pro růst a vývoj dětí, ale také všech jejích ostatních členů. Článek 18 stanovuje smluvním stranám povinnost uznat společně oběma rodičům odpovědnost za výchovu vlastního dítěte a odpovědnost za jeho vývoj s ohledem na zájem dítěte (Sdělení č. 104/1991 Sb.). Tento, řekněme tradiční a zákony uznávaný způsob péče však není platný bez výjimky. Existují důvody, kdy je rodinná péče nechtěná, nevhodná, nebo dokonce nemožná. Výčet těchto výjimek a způsobů řešení je vzhledem ke své důležitosti rovněž upraven právním řádem ČR. Občanský zákoník stanovuje několik možností, jak naznačenou problematiku řešit, viz stručná charakteristika níže.

1.1 Náhradní rodinná péče

Náhradní rodinnou péči (dále i „NRP“) lze definovat jako péči o dítě jinými než biologickými rodiči v prostředí, které se, pokud možno, co nejvíce podobá prostředí jeho vlastní rodiny, a to na nezbytně dlouhou dobu. NRP se dále dělí na:

Osvojení – stav, kdy osoba přijme cizí dítě za vlastní. V souvislosti s tím se ruší, respektive zanikají veškeré právní vazby mezi biologickými rodiči a dítětem. Tyto právní vazby pak přechází na dítě a osvojitele. K osvojení je téměř vždy potřeba souhlas jak osvojence, tak jeho biologického rodiče (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Svěření dítěte do péče jiné osoby – na základě rozhodnutí soudu a v souladu se zájmy dítěte může být dítě svěřeno do péče jiné osoby. Vždy však za dodržení podmínky, že o dítě nemůže pečovat alespoň jeden rodič (případně poručník). Vyživovací povinnost a rodičovská odpovědnost i nadále náleží rodičům dítěte, a to v rozsahu, který stanoví soud (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Pěstounství – rovněž zde musí být dodržena podmínka překážky v možnosti osobní péče ze strany rodičů (poručníka) a rozhodnutí ve věci na straně soudu. Tato forma může mít za určitých podmínek pouze dočasný charakter. Osobě pěstouna vzniká právo na odměnu (případně další možné ohodnocení) za pěstounskou činnost, a zároveň má za účelem vykonávané činnosti náležitá práva a povinnosti (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Poručenství (včetně osobní péče) – v případě poručenství není žádný rodič, který má vůči dítěti rodičovskou odpovědnost (nikoliv však vyživovací povinnost – ta rodiči i nadále zůstává). Zde pak soud jmenuje dítěti poručníka, který tímto úkonem získává práva a povinnosti jako rodič a v některých případech může o dítě rovněž osobně pečovat. Za uvedenou činnost mu stejně jako pěstounovi náleží finanční odměna (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Výše uvedené způsoby péče o dítě patří do tzv. náhradní rodinné péče, která má přednost před výchovou ústavní (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Vzhledem k tomu, že se tato práce cíleně zaměřuje na jistá specifika života dětí umístěných do ústavní výchovy pro své závažné poruchy chování, je pouze pro dokreslení celkového stavu věnována jen omezená část této kapitoly i jiným formám náhradní péče.

1.2 Ústavní výchova a její specifika

Následující pasáž se bude podrobněji věnovat pojmu ústavní výchova (dále i „ÚV“) jakožto součásti náhradní výchovné péče. ÚV zajišťuje péči dětem, které z různých důvodů nemají možnost být primárně vychovávány v biologické rodině, nebo některou z výše naznačených forem NRP. Je potřeba zdůraznit, že i přes svou zákonnou blízkost a provázanost nebude v této práci zcela záměrně a pro udržení užšího rozsahu věnován prostor pro definování pojmu ochranná výchova a dalších souvisejících pojmů, byť mají rovněž spojitost s dětmi s poruchou chování.

1.2.1 Definice ústavní výchovy

Zákon č. 89/2012 Sb. v § 971 specifikuje ÚV jako pomoc těm dětem, u nichž je v rozporu s jejich zájmem narušena či závažným způsobem ohrožena výchova nebo řádný vývoj. Totéž platí i pro ohrožení rozvoje jejich intelektu, fyzického a psychického stavu. V uvedených případech, nebo pokud rodiče nejsou schopni výchovu svého dítěte zabezpečit, může příslušný soud přistoupit k opatření nařízení ÚV. Opatření však nelze

přijmout jen a pouze z důvodu nedostatečných bytových nebo majetkových poměrů rodičů či jiných osob, které mají dítě svěřené v péči (Zákon č. 89/2012 Sb.). Palkosková a kol. dodává, že k nařízení ÚV může dojít až v době, kdy předchozí pokusy o výchovnou péči selhaly (Palkosková a kol., 2019a).

K výkonu ÚV jsou dle zákona č. 109/2002 Sb. určena školská zařízení, která musí s odkazem na ústavní zákony a mezinárodní smlouvy, jimiž je ČR vázána, zajistit každému zde umístěnému dítěti výchovu a vzdělávání. Od jednotlivých zařízení ÚV se dále očekává, že dítěti poskytnou podmínky pro jeho všestranný rozvoj s možností jeho aktivního zapojení do společenského dění. V obecném měřítku je ústavní péče poskytována dětem od 3 do 18 (19) let, kdy jednotlivé druhy těchto zařízení jsou specificky diferencovány dle věku a dalších podmínek, jak bude uvedeno níže. Zařízení ÚV v rámci pomoci dítěti také spolupracují s jeho rodinou a poskytují jí pomoc, aby se dítě mohlo vrátit do rodinného prostředí a zde nadále prosperovat, případně činí takové kroky, aby mohlo být přemístěno do NRP. Dalším subjektem, se kterým zařízení spolupracuje, je orgán sociálně-právní ochrany dítěte (Zákon č. 109/2002 Sb.), kterému bude věnován prostor v samostatné kapitole.

Aby byla zaručena určitá jednotnost v kvalitě poskytované péče napříč všemi zařízeními ÚV, vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále i „MŠMT“) metodický pokyn, který definuje standardy pro její zajištění. Základní zásady, které jsou pro standardy určující a ze kterých vycházejí, jsou:

- nejlepší zájem dítěte (s ohledem na jeho věkovou, rozumovou, duševní a tělesnou vyspělost a rodinnou situaci),
- individuální potřeby a práva dítěte,
- podpora samostatnosti, jedinečnosti, sebedůvěry, komplexního rozvoje a participace dítěte v sociálním prostředí,
- dodržování zákonných norem a nulová diskriminace,
- sledování a implementování nejnovějších odborných poznatků do praxe (MŠMT, 2015).

1.2.2 Podmínky nařízení ústavní výchovy a diferenciací jednotlivých zařízení

Pokud již je dítěti nařízena ÚV na základě rozhodnutí soudu, musí být dle občanského zákoníku brán zřetel na vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dítěte (dále

i „OSPOD“), na jehož návrh může být toto nařízení vydáno. Hlavním rozhodovacím argumentem jsou oprávněné zájmy dítěte, mezi něž patří i co nejčastější kontakt s rodiči nebo dalšími osobami, které jsou jemu blízké. S přihlédnutím k uvedenému je soudem vybíráno takové zařízení, které tyto podmínky splňuje a je co možná nejbližší původnímu bydlišti dítěte, respektive bydlišti jeho rodičů. V souvislosti s omezenou kapacitou jednotlivých zařízení upozorňuje Běhounková na skutečnost, že v praxi není často podmínka výběru zařízení ÚV co nejbližší rodině dodržována a tím je následně ovlivněna možnost vzájemného kontaktu dítěte s rodinou. Nízká frekvence kontaktů pak může mít negativní vliv na jeho rozvoj, stejně jako na vztahové vazby (Běhounková, 2012). Vojtová na základě výzkumu z roku 2012 doplňuje k tématu konkrétní data – u necelé poloviny umístěných dětí byla dojezdová vzdálenost domova více než dvě hodiny a v některých případech dokonce i přes pět hodin (Vojtová, 2012).

Maximální délka trvání ÚV na základě rozhodnutí soudu je 3 roky s možností jejího důvodného prodloužení, vždy ale nejdéle na další 3 roky. ÚV se ruší, pokud již neplatí důvody pro její nařízení nebo je možné zajistit dítěti péči mimo ústav. ÚV zaniká zletilostí dítěte nebo jeho osvojením (Zákon č. 89/2012 Sb.). Dle školského zákona je výkon ÚV zajištěn v tzv. školských zařízeních spadajících do resortu MŠMT (Zákon č. 561/2004 Sb.). Podrobná specifikace výkonu ÚV v těchto zařízeních je upravena vyhláškou č. 438/2006 Sb. Předmětem úpravy citované vyhlášky jsou:

- náplň činnosti zařízení, organizační struktura, provozní a rozřazovací podmínky,
- způsoby zajištění bezpečnosti a pořádku,
- kvótní limity pro jednotlivé druhy zařízení,
- organizační postupy pro činnost zařízení při „manipulaci“ s dítětem (příjem, umístění, propouštění...), nebo dítětem na útěku atp.,
- územní působnost diagnostických ústavů,
- předloha pro vypracování vnitřního řádu zařízení (Vyhláška č. 438/2006 Sb.).

Jednotlivé druhy zařízení pro výkon ÚV rozlišuje zákon č. 109/2002 Sb. na **diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav**.

Diagnostický ústav

Do diagnostického ústavu (dále i „DÚ“) jsou kromě dětí s nařízenou ÚV přijímány i děti v rámci předběžného opatření a s uloženou ochrannou výchovou. V běžné praxi se dítě

umísťuje do DÚ na dobu zpravidla 8 týdnů, kdy je zařazeno do výchovné skupiny čítající mezi 4 až 8 dětmi. Rozřazení do skupin, které jsou v zařízení vždy minimálně 3, probíhá na základě individuálních potřeb – zdravotních, výchovných a vzdělávacích. Během této doby vykonává ústav zákonem stanovené komplexní vyšetření dítěte, aby mohl následně vypracovat výstupní zprávu, která ve prospěch rozvoje osobnosti dítěte navrhuje jeho konkrétní výchovné a vzdělávací potřeby. Součástí komplexního vyšetření je:

- pedagogicko-psychologické vyšetření za účelem stanovení diagnózy,
- vyhodnocování stavu aktuálních vědomostí a dovedností, určení a naplnění konkrétních vzdělávacích potřeb ve prospěch dítěte s přihlédnutím k jeho individualitě,
- napravování porušených sociálních vztahů prostřednictvím terapeutických postupů,
- výchovné a sociální působení na dítě, rodinu, zprostředkování lékařského vyšetření,
- organizační a koordinační činnosti ve vztahu k dalším opatřením při pomoci dítěti, spolupráce s dalšími institucemi (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Po vyhotovení a vyhodnocení komplexního vyšetření může být dítě umístěno například do vhodného zařízení pro ÚV. Mimo výše uvedené činnosti poskytuje DÚ oprávněným institucím informace o dětech vhodných pro přijetí do NRP a provádí předepsanou administrativní činnost. Pokud to situace vyžaduje, provádí dodatečné komplexní vyšetření v jiném zařízení nebo pečuje do doby převzetí příslušným zařízením ÚV o dítě zadržené na útěku ze zařízení. Eviduje kapacitní možnosti jednotlivých zařízení ve své územní působnosti (viz § 14, Vyhláška č. 438/2006 Sb.), poskytuje zde odbornou, koordinační a ověřovací činnost, vypracovává pro zřizovatele těchto zařízení návrhy na potřebné změny (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Dětský domov

Předmětem činnosti dětského domova (dále i „DD“) je péče o děti bez závažných poruch chování, zpravidla ve věkovém rozmezí 3 až 18 let, s nařízenou ÚV. V rámci systematizace jsou děti po přijetí zařazeny do rodinných skupin jakožto základních organizačních skupin, které mají kapacitu 6 až 8 dětí. Takových skupin je v rámci jednoho domova 2 až 6 a jsou zpravidla věkově i pohlavně heterogenní, sourozenci jsou obvykle ve společné skupině. Vůči těmto dětem jsou pak vykonávány činnosti výchovného, vzdělávacího a sociálního charakteru s přihlédnutím k jejich individuálním potřebám. Základní a případné další vzdělání je realizováno těmito dětmi ve školách mimo DD.

Mimo výše uvedené děti mohou být v dětském domově umístěny nezletilé matky včetně svých dětí a za splnění požadovaných podmínek může DD (týká se i ostatních zařízení ÚV) zaopatřovat jedince do 26 let věku při jeho přípravě na povolání (s odkazem na zákon č. 117/2006 Sb.), který již nemá nařízenou ÚV (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Dětský domov se školou

Do dětského domova se školou (dále i „DDŠ“) jsou zařazovány děti s nařízenou ÚV nebo uloženou ochrannou výchovou. Důvodem nařízení ÚV jsou závažné poruchy chování nebo duševní poruchy trvalého rázu, které vyžadují výchovnou a léčebnou péči. Dále jsou zde zařazeny matky (pokud splňují výše uvedené podmínky) a jejich děti, které se nemohou účastnit vzdělávání v běžné škole (mimo DDŠ). Základní organizační jednotkou je rodinná skupina o 5 až 8 dětech, heterogenního složení, kdy i další struktura je shodná s tou v dětském domově. Věkový rozsah umístěných dětí je v běžné praxi od 6 let až po ukončení povinné školní docházky. Dítě může být přerazeno do běžné školy, pokud přestanou platit důvody, pro které bylo zařazeno do školy při dětském domově. V případě, že u dítěte přetrvávají závažné poruchy chování i po ukončení povinné školní docházky, pro které nemůže absolvovat střední vzdělání ve škole mimo zařízení, nebo nezapočne pracovní vztah, pak dochází k jeho přemístění do výchovného ústavu (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Výchovný ústav

U dětí nad 15 let, které jsou na základě závažných poruch chování zařazeny do ústavní či ochranné výchovy, je péče zajištěna prostřednictvím výchovných ústavů (dále i „VÚ“) – výjimečně zde může být zařazeno dítě již od 12 let, pokud se u něj projevují zvlášť závažné poruchy chování. I zde mohou být umístěny nezletilé matky s dětmi za splnění určitých podmínek, nebo děti s potřebou výchovně léčebné péče. Pro jednotlivé kategorie umístěných jsou tato zařízení zřizována odděleně. Ve výchovném ústavu tvoří základní organizační jednotky výchovné skupiny, kterých může být maximálně 6 v rámci jedné budovy. Každá skupina pak zahrnuje 5 až 8 dětí. Součástí zařízení je i škola, která poskytuje odpovídající vzdělávání. Zřizovatel může za stanovených podmínek zřídit při výchovném ústavu i školu, která poskytuje střední vzdělání (Zákon č. 109/2002 Sb.).

1.2.3 Zařízení ústavní výchovy a děti v statistických datech

Pro lepší orientaci v popisované problematice jsou na tomto místě představena statistická data o počtech zařízení ústavní a ochranné výchovy na území ČR a průběžném množství zde umístěných dětí. Tato data vycházejí z údajů Českého statistického úřadu, vždy za konkrétní školní rok, z období mezi lety 2011 až 2022. Konkrétně se zaměřují na ústavní zařízení uvedená v předchozí kapitole, jmenovaná v zákoně č. 109/2002 Sb. a jakožto školská zařízení spadající do resortu MŠMT.

Tabulka 1 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v ČR

Školní rok	Počet zařízení celkem	Počet dětí celkem	Dětské domovy		Dětské domovy se školou		Výchovné ústavy		Diagnostické ústavy	
			Počet zařízení	Počet dětí	Počet zařízení	Počet dětí	Počet zařízení	Počet dětí	Počet zařízení	Počet dětí
2011/12	227	7 150	149	4 451	31	761	33	1 395	14	543
2012/13	220	6 941	147	4 442	30	713	29	1 269	14	517
2013/14	219	6 549	146	4 253	30	697	29	1 146	14	453
2014/15	214	6 495	144	4 314	29	679	28	1 081	13	421
2015/16	213	6 482	144	4 260	28	741	28	1 089	13	392
2016/17	211	6 500	143	4 270	28	730	27	1 096	13	404
2017/18	209	6 345	142	4 262	28	696	26	1 004	13	383
2018/19	204	6 394	138	4 248	28	759	25	993	13	394
2019/20	203	6 553	137	4 345	28	805	25	1 012	13	391
2020/21	203	6 446	137	4 303	28	740	25	1 035	13	368
2021/22	203	6 234	138	4 247	28	699	25	923	12	365

Zdroj: ČSÚ (2023)

Ze zobrazených dat je možné sledovat dlouhodobý vývoj v rámci popisované problematiky. Ve stručnosti lze shrnout, že se v průběhu času celkové množství všech uvedených zařízení konstantně snižuje, nicméně nijak markantně. Celkové množství počtu dětí má rovněž sestupnou tendenci, byť kolísavou.

Dalším vhodným ukazatelem jsou statistická data Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále i „MPSV“) viz Tabulka 2 na následující straně, která sledují počty dětí s ukončenou ÚV s rozdělením dle konkrétních způsobů ukončení. Tato data jsou sumarizována vždy k poslednímu kalendářnímu dni konkrétního roku, proto jsou zde patrné rozdíly

v celkových počtech oproti předchozí tabulce, kde jsou data prezentována vždy za konkrétní školní rok.

Tabulka 2 Děti s ukončenou ústavní výchovou

Rok	Nově umístěné děti	Děti navracené do péče rodičů	Předání do péče příbuzných nebo osob blízkých	Umístění do NRP jiných osob než příbuzných	Uplynutí lhůty	Nabytí zletilosti	Celkový stav v daném roce
2017	1 606	417	76	110	69	765	5 853
2018	1 612	444	85	115	40	706	5 920
2019	1 766	433	108	98	51	660	6 105
2020	1 289	398	69	123	44	613	5 833
2021	1 236	426	93	104	35	594	5 630

Zdroj: MPSV (2023)

1.2.4 Personální, materiální a organizační zabezpečení

Osoby, které v zařízení ÚV pečují o děti a zajišťují funkčnost zařízení, se dle zákona č. 109/2002 Sb. dělí na pedagogické a nepedagogické pracovníky. Náplní práce pedagogického pracovníka je poskytnout zde umístěným dětem výchovu a vzdělávání. Nepedagogický pracovník pak může kromě vzdělávání a vychovávání zajišťovat všechny ostatní potřebné činnosti (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Pojem pedagogického pracovníka škol a školských zařízení definuje zákon č. 563/2004 Sb. jako někoho, kdo vykonává přímou pedagogickou činnost (vyvíjí přímou vyučovací, výchovnou, pedagogicko-psychologickou, speciálně-pedagogickou aktivitu směřující na konkrétního člověka). Tuto definici splňuje např. vychovatel, psycholog, speciální pedagog, asistent pedagoga atd., za předpokladu, že splňuje i další podmínky – bezúhonnost, odbornou kvalifikaci, zdravotní, právní a jazykovou způsobilost (Zákon č. 563/2004 Sb.). Zákon č. 109/2002 Sb. u pedagogického pracovníka v zařízení ÚV navíc vyžaduje prokázání psychické způsobilosti (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Organizačně-personální a materiální zabezpečení jednotlivých zařízení upravuje vyhláška č. 438/2006 Sb., která s odkazem na vyhlášku č. 410/2005 Sb. určuje odpovědnost provozovatele zařízení za zajištění adekvátních obývacích, sociálních a dalších prostor, včetně jejich vybavení nábytkem a dalším zařízením. Samozřejmostí je i zajištění oblečení pro děti, vybava pro vzdělávání, volnočasové aktivity atp. Personální zajištění a jejich rozvržení do směn je v pravomoci ředitele zařízení, který tak učiní

s přihlédnutím k doporučeným podmínkám, aktuálnímu stavu a provozním podmínkám zařízení. Některé činnosti mohou být svěřeny do pravomoci dětí tak, aby se stávaly aktivními účastníky života v ústavní výchově (Vyhláška č. 438/2006 Sb.).

Samotné přijetí dítěte do zařízení rovněž podléhá předepsaným standardům. U diagnostického ústavu následuje po konzultaci s konkrétním OSPOD. Součástí převzetí jsou nezbytné administrativní činnosti, pohovor s pedagogickým pracovníkem, kdy je dítěti zdůvodněna jeho aktuální situace, je seznámeno s pravidly pobytu, vnitřním řádem, svými právy a povinnostmi a jsou s ním prodiskutovány jeho budoucí možnosti. Poté následuje zařazení do konkrétní výchovné skupiny včetně stanovení osobního prostoru atp. Organizace přijetí dítěte do DD, DDŠ a VÚ rovněž zahrnuje nezbytnou administrativu, vstupní pohovor, seznámení s právy, povinnostmi, vnitřním řádem, režimovým opatřením, rozřazení a přidělení osobního prostoru a věcí. Na základě přijaté diagnostické zprávy je pro dítě vytvořen program rozvoje osobnosti, který pak podléhá pravidelnému ověřovacímu procesu (Vyhláška č. 438/2006 Sb.).

1.2.5 Práva a povinnosti zúčastněných stran

Každá fungující, vnitřně organizovaná sociální instituce má soubor schvalovaných a praktikovaných pravidel (práv a povinností), které vymezují hranice jednání jednotlivým účastníkům a zjednodušují tak vzájemnou spolupráci. Zákon č. 109/2002 Sb. stanovuje práva a povinnosti osob, kterých se ÚV přímo dotýká. Konkrétně se jedná o umístěné dítě, osoby odpovědné za výchovu (včetně jiných osob) a ředitele zařízení.

Dítě v ústavní výchově

Dítě má právo na uznání vlastní důstojnosti, naplňování svých potřeb, udržování rodinných a jiných sociálních vazeb. Na rozvoj svých fyzických, emočních, psychických schopností a sociálních dovedností, na možnost se v souladu se svými danostmi vzdělávat a připravovat na budoucí povolání. Má právo být plně zaopatřeno, být aktivním jedincem s jistou mírou svobody, mít možnost znát svá práva a povinnosti, mít možnost svá práva bránit a vyjadřovat se k nim. Mít vlastní názor a svobodu vyznání. Dostávat zpětnou vazbu na své jednání. Má právo být za vhodné konání odměňováno. Naproti tomu musí plnit, po nezbytném předchozím seznámení, stanovené předpisy a příkazy. Dítě je povinno chovat se mravně a čistotně, chovat se ohleduplně k věcem svým i cizím. Nemít při sobě věci nebezpečné či negativně ovlivňující výchovu, případně je vydat

do úschovy na dobu určitou. Podstoupit vyšetření na přítomnost alkoholu nebo jiné návykové látky v těle (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Pokud poruší uvedené povinnosti, mohou být použita **opatření ve výchově**. Ta nabízí možnost:

- snížit výši poskytovaného kapesného,
- omezit možnost trávit volný čas mimo zařízení,
- zamezit účast na atraktivní aktivitě,
- zakázat ve stanovené lhůtě návštěvy osob jiných než odpovědných za výchovu, osob blízkých či oprávněným zástupcům OSPOD,
- odebrat dříve udělené výhody (dřívější prominutí, odměna, navýšení kapesného, jiná výhoda) (Zákon č. 109/2002 Sb.).

V případě agresivních projevů dítěte staršího 12 let je možné jej za stanovených podmínek v rámci DÚ, DDŠ a VÚ umístit do tzv. oddělené místnosti (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Ředitel

V pravomoci ředitele zařízení je při dodržení zákonných podmínek umožnit (rovněž i zrušit) dítěti v ÚV pobyt mimo zařízení u rodičů, či u jiných osob nebo přechodný pobyt související se vzděláváním, případně zaměstnáním. U dětí starších 15 let se i samostatně dopravovat do místa. V případě nevhodného chování návštěvy ji může ukončit nebo zcela zakázat. Při důvodném podezření na nevhodnou či nebezpečnou zásilku může být u jejího otevření, může dočasně přebírat a uschovávat cennosti nebo jiné předměty nevhodného, resp. nebezpečného charakteru. Schvaluje opatření ve výchově, navrhuje soudu změnu ÚV na ochranu výchovu a naopak, nařizuje využití oddělené místnosti. V konkrétních případech zastupuje dítě, může po něm požadovat doložení příjmů, nebo nařídít vyšetření na přítomnost alkoholu nebo jiné návykové látky. Má právo nahlížet do spisu OSPOD k případu dítěte v ÚV a požadovat informace o poměrech v jeho rodině (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Osoby odpovědné za výchovu

Právním zákonných zástupců (a dalších zákonem specifikovaných osob) dítěte v ÚV je dožadovat se a dostávat informace o dítěti, o opatřeních, která se jej týkají jako

se i vyjadřovat k návrhům těchto opatření. Mají právo, pokud je to možné, udržovat kontakt s dítětem, požádat o pobyt dítěte mimo zařízení za stanovených podmínek, a také právo na poradenskou pomoc ze strany zařízení ve věcech výchovy dítěte. Mezi povinnosti těchto osob patří předání předepsané dokumentace do správy zařízení, zajištění doprovodu dítěte (do 15 let věku) s pobytem mimo zařízení, hradit poplatky za zdravotnické služby dítěti atp. poskytnutých na jejich žádost nad rámec zdravotního pojištění (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Jak již bylo popsáno v úvodní části této kapitoly, ústavní výchova má plnit funkci pomoci dětem a jejich rodině za splnění určitých, zákonem stanovených podmínek. Pokud ovšem tyto důvody přestanou platit, musí příslušný soud podle zákona č. 89/2012 Sb. rozhodnout o zrušení ÚV. Totéž platí i v případě, že je možné dítě umístit do jiné než ústavní péče, neboť platí již dříve zmíněné – náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou (Zákon č. 89/2012 Sb.).

2 Sociálně-právní ochrana dětí

Jak již z názvu vyplývá, je sociálně-právní ochrana dětí (dále i „SPOD“) institut, který má z obecného hlediska za úkol chránit práva dítěte. SPOD je legislativně upravena zákonem č. 359/1999 Sb. Uvedený zákon definuje tento pojem jako ochranu oprávněných zájmů, včetně vlastního jmění dítěte. Ochranu, která mu zaručuje podmínky pro příznivý vývoj a právo být řádně vychováváno. Je to rovněž snaha o narovnání nevhodně fungujícího rodinného prostředí. Primárním rozhodovacím argumentem pro poskytování sociálně-právní ochrany (dále i „SPO“) dítěti je, aby to bylo v jeho zájmu a pro jeho blaho. Musí být též chráněna rodina, rodičovství a oboustranné právo na výchovu a péči s ohledem na širší sociální prostředí samotného dítěte. V případě, že výchova nemůže být poskytnuta vlastní rodinou, pak je to pomoc formou zajištění náhradního rodinného prostředí. Ostatní právní předpisy, jejichž předmětem zájmu je rovněž ochrana práv a zájmů dítěte, nejsou tímto předpisem omezené (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Proces SPOD je vymezen řadou podmínek, které zaručují, aby pomoc či ochrana byla zajištěna tomu, kdo na ní má skutečně nárok. Podle zákona č. 359/1999 Sb. je to dítě, kdo má oprávněný nárok na sociálně-právní ochranu. Dítě jako vlastní pojem bude podrobněji vysvětlen v samostatné kapitole. Pro potřeby citovaného zákona je však za dítě (nárokovou osobu) považována osoba, která v době poskytování pomoci nenabyla zletilosti, má trvalý pobyt na území České republiky nebo splňuje zákonem stanovené podmínky pro osoby cizí státní příslušnosti pobývající na území ČR. V podstatě lze říci, že SPO je poskytována všem dětem nacházejících se na území ČR, s diferencovanou mírou rozsahu pomoci. Mezi další pojmy, které zákon o SPOD vymezuje a je žádoucí v kontextu celé práce na ně v této kapitole poukázat, patří:

- jiná osoba odpovědná za výchovu dítěte (osoba, jež má soudem svěřené dítě do osobní péče),
- pečující osoba (osoba, která pečuje o dítě, které jí bylo svěřeno do předpěstounské, pěstounské nebo časově omezené pěstounské péče, případně pečuje o dítě, u kterého probíhá řízení nebo podala návrh na svěřením do některé z výše uvedených péčí),
- ústavní zařízení pečující o děti a mládež (poskytuje stravu, ubytování, ošacení – plné přímé zaopatření) (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Mezi děti, na které se SPO dle § 6 citovaného zákona přímo zaměřuje, patří ty, které jsou dlouhodobě a v takové míře vystavené některým níže uvedeným jevům, že může být

nepříznivě ovlivněn jejich další vývoj. Jedná se o děti, jejichž rodiče buď zemřeli, nebo rodiče (případně jiná osoba, které byly svěřeny do péče) neplní povinnosti, zneužívají či nevykonávají práva, které pro ně vyplývají z rodičovské odpovědnosti. Mohou být negativně ovlivněny násilím mezi uvedenými osobami, nebo jsou jimi opakovaně respektive dlouhodobě umísťovány do zařízení určených pro nepřetržitou péči o dítě. Děti, které jsou nebo mohou být ohroženy viktimizací, a děti cizí státní příslušnosti za splnění dalších podmínek. Specifickou a pro tuto práci zájmovou skupinou, která je v hledáčku SPOD, jsou děti preferující zahálku a nemravný způsob života. To se projevuje například v zanedbávání povinné školní docházky, úteky z domova, odmítáním pracovní činnosti jakožto zdroje obživy, konzumací alkoholických a návykových látek s rizikem vzniku závislosti, přestupkovým nebo jednáním majícím znaky trestné činnosti (Zákon č. 359/1999 Sb.).

2.1 Orgán sociálně-právní ochrany dítěte

Vykonavateli SPO jsou v § 4 zákona č. 359/1999 Sb. stanoveny jednak orgány sociálně-právní ochrany dětí (dále i „OSPOD“) a další sociální instituce. Mezi OSPOD jsou řazeny: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Úřad pro mezinárodní ochranu dětí, krajské pobočky Úřadu práce (včetně pobočky pro hl. město Praha), krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní a újezdní úřady. Mezi další poskytovatele SPO patří kraje a obce v samostatné působnosti, komise pro SPOD a jiné právnické nebo fyzické osoby, které jsou k tomuto účelu pověřené (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Právo na vyrozumění OSPOD při naplnění předepsané skutkové podstaty má každý člověk. I samo dítě má právo při ochraně svého života a jiných práv, které mu náleží, žádat o pomoc výše uvedené instituce (včetně řady dalších, které mají chránit jeho život, zdraví, oprávněné zájmy atp.) a očekávat, že mu požadovaná pomoc bude poskytnuta. Jako subjekt SPO je oprávněno vyjadřovat své názory (pokud je schopno je formulovat, a to i v nepřítomnosti rodičů nebo jiných osob, které jsou odpovědné za jeho výchovu) a jeho názoru má být věnována náležitá pozornost s přihlédnutím k jeho věku a vývoji. Při tom musí být brán ohled na možné ohrožení jeho mentálního a citového vývoje. Dále má nárok za splnění určitých podmínek na informace od OSPOD, které se ho přímo dotýkají. Právo na pomoc při výkonu svých rodičovských práv a povinností od uvedených institucí má i rodič, případně jiné osoby odpovědné za výchovu. Opatření, která jsou v rámci SPOD poskytována, musí mít návaznost, vzájemnou provázanost

a vědecký základ s důrazem na primární využití rodinného prostředí. Kvalitativní složka, coby nedílná součást SPOD, zahrnuje zásady a hodnotící škálu provedeného výkonu, měrnou hodnotu poskytované sociální práce a jejího personálního, organizačního a technickoprovozního zajištění. Tímto způsobem jsou zajištěny tzv. Standardy kvality, které garantují jistou úroveň poskytované ochrany (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Sociálně-právní ochrana představuje pro určené orgány sadu činností a opatření, která mají dle zákona č. 359/1999 Sb. za povinnost vykonávat. Mezi tato opatření patří:

- ochrana dětí,
- aktivity preventivní a poradenské,
- činnosti spojené se svěřením dítěte do výchovy jiné osoby a se zprostředkováním osvojení nebo pěstounské péče,
- činnosti spojené s ústavní a ochrannou výchovou,
- péče o děti s potřebou zvýšené pozornosti,
- činnosti spojené se SPO ve vztahu k zahraničí a ve zvláštních případech (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Níže uvedený výběrový přehled těchto opatření koresponduje se zaměřením této práce.

2.1.1 Prevence, poradenství a výchovná opatření

Pro potřeby SPOD nachází v **preventivním** působení své uplatnění depistážní aktivity, aktivizace rodičů v kontextu rodičovské odpovědnosti, snaha o odstranění výchovných nedostatků z jejich strany, stejně jako nedostatků v chování dítěte. Podpora volnočasových a zájmových aktivit a současně vyhledávání a eliminace nepříznivých vlivů. Jistou důležitostí nese i včasná oznamovací povinnost, pravidelné vyhodnocování situace, individuální plánování včetně navazujících činností a pořádání případových konferencí za účasti všech dotčených subjektů (Zákon č. 359/1999 Sb.).

V případě, že rodiče mají problémy s péčí, výchovou, vzděláváním nebo péčí o dítě se zdravotním postižením, poskytuje nebo zprostředkovává OSPOD **poradenskou** pomoc. Tato pomoc je poskytována i rodičům s dítětem v ústavní výchově, při uplatňování nároku na vyživovací povinnost, přípravou vhodných adeptů na pěstouny či osvojitele atp. a dětem, kterých se umístění do NRP týká. Poradenská pomoc může mít formu dobrovolnou nebo v případě nutnosti nařízenou, individuální nebo skupinovou.

Pokud preventivní nebo poradenská opatření neplní dostatečně svůj účel, a je-li to v zájmu řádné výchovy dítěte, pak jsou uplatňována **výchovná opatření**. Může se jednat o napomenutí dítěte, rodiče nebo jiné osoby. Ve spolupráci s dotčenou institucí je možné stanovit dohled nad dítětem, zakázat výše jmenovaným vykonávat nevhodné aktivity či vstup na nevhodná místa. Pokud ani výchovná opatření neplní svůj účel, může soud rozhodnout o dočasném odejmutí dítěte z rodičovské péče nebo z péče jiné osoby, která je za jeho výchovu odpovědná (Zákon č. 359/1999 Sb.).

2.1.2 Ochranná opatření ve prospěch dětí

Za předpokladu naplnění zákonných předpokladů navrhuje OSPOD soudu ochranná opatření ve prospěch oprávněných dětí. Podání samotného návrhu předchází projednání nastalé situace s rodiči nebo jinou odpovědnou osobou a seznámení s jejich právy a povinnostmi. Pokud to okolnosti případu nevyklučují, musí být dítěti s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost vysvětlena situace, v níž se nachází. Mezi tato opatření se například řadí:

- omezení ve vztahu k rodičovské odpovědnosti či jejího výkonu,
- zajištění neodkladné péče,
- svěření do zařízení poskytující okamžitou pomoc, nařízení ÚV, nařízení výchovného opatření, jejich prodloužení nebo zrušení (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Součástí opatření je i další spolupráce zúčastněných subjektů, předávání informací a návrhů bez zbytečného prodlení a ve prospěch dítěte. V krajních případech může soud vydat ve prospěch dítěte předběžné opatření (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Zde je odkazováno na zákon č. 292/2013 Sb., který jako podmínky stanovuje nedostatečnou řádnou péči, narušení nebo ohrožení života, normálního vývoje nebo důležitého zájmu dítěte. Vyústěním tohoto kroku je jeho umístění do vhodného výchovného prostředí (v zařízení nebo osobní péči), které s ohledem na celkový stav dítěte umožní aplikaci dalších opatření (Zákon č. 292/2013 Sb.).

2.1.3 Opatření ve prospěch ústavní výchovy

V případě, že je soudem nařízena ústavní výchova, je dle zákona č. 359/1999 Sb. v působnosti příslušného OSPOD určení místa a času pro přijetí dítěte do určeného zařízení. Současně s tím vyzve buď rodiče, nebo jinou osobu odpovědnou za výchovu,

aby předmětné dítě do zařízení předali (nebo tak může s jejich souhlasem učinit sám). OSPOD může v případě, že se rodiče (nebo jiná odpovědná osoba) nepodvolí rozhodnutí soudu, podat návrh na výkon rozhodnutí (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Mezi další aktivity patří monitoring výkonu ÚV, zda jsou dodržována práva dítěte, zda dochází k jeho celkovému rozvoji a jestli se nějak mění vztah dítěte s jeho rodiči. Za tímto účelem je pracovník OSPOD povinen pravidelně ve stanovených časových intervalech navštěvovat jak dítě v zařízení, tak jeho rodiče. Tento interval je vymezen spodní hranicí jedenkrát za 3 měsíce. Horní hranice není zákonem určena. Návštěva dítěte může probíhat bez přítomnosti jiných osob, zaměstnance zařízení nevyjímaje. Pokud dojde ze strany zařízení ÚV k porušení zákonných nebo jiných povinností a pracovník OSPOD se o této skutečnosti dozví, má oznamovací povinnost vůči zřizovateli daného zařízení, soudu (jež ÚV nařídil) a svému zaměstnavateli, který následně dohlíží a zajišťuje napravení pochybení. Jednotlivá ústavní zařízení mají vůči pracovníkovi OSPOD povinnost vpustit jej do zařízení, předložit mu požadované, předepsané a dostupné dokumenty, umožnit kontakt s dítětem (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Další povinnosti zahrnují oznamovací povinnost o vhodnosti dítěte pro osvojení nebo svěřením do pěstounské péče, o útěku dítěte s nařízenou ÚV ze zařízení, nebo o jeho blížícím se propuštění. Na základě písemného souhlasu OSPOD je ředitel zařízení oprávněn povolit dítěti pobyt mimo ústav ve stanovené lhůtě. Stejným způsobem může být lhůta prodloužena. Součástí souhlasu musí být doba trvání, místo pobytu a vymezené osoby, u kterých bude pobyt zajištěn. Při tom je brán ohled na vhodnost daného prostředí (Zákon č. 359/1999 Sb.).

2.1.4 Péče o děti s potřebou zvýšené pozornosti

V obecné rovině definuje zákon o SPOD péči o děti vyžadující zvýšenou pozornost a uvedené v § 6 téhož zákona jako pomoc, která jim umožní překonat nevhodné sociální podmínky a výchovné vlivy tak, aby měly možnost se stát nedílnou součástí společnosti a pracovního procesu. K tomuto účelu je OSPOD zaměřen na dohled a poskytování nabídky volnočasových aktivit pro tyto děti, spolupracuje se školskými a zájmovými subjekty. Monitoruje agresivní projevy, nevhodné styky s patologicky jednajícími lidmi a snaží se předcházet negativním projevům těchto dětí, případně zamezit jejich šíření do širšího sociálního prostředí. Zaměřuje se na děti s recidivou poruchy chování (zejména

pachatele trestné činnosti), informuje a spolupracuje s oprávněnými úřady na možnosti dalšího vzdělávání a zapojení do pracovního procesu (zejména u dětí opouštějících ÚV), koriguje programovou péči. Tato péče probíhá ideálně v osobní rovině s dítětem i rodičem, za použití vhodných a účelných prostředků (Zákon č. 359/1999 Sb.).

U mladistvých pachatelů trestného činu je dle zákona o výkonu trestu a odnětí svobody podmínkou výkonu trestního opatření odloučení od ostatních odsouzených. Za mladistvého je považován jedinec, který spáchal provinění v období od 15 do 18 let svého věku (Zákon č. 169/1999 Sb.). U těchto mladistvých pachatelů ukládá zákon č. 359/1999 Sb. povinnost orgánu SPOD spolupracovat s věznicemi, navštěvovat mladistvého, vyjadřovat se například k jeho přípravě na budoucí povolání a nahlížet do dokumentace (Zákon č. 359/1999 Sb.).

2.2 Kurátor pro děti a mládež

Do péče o děti, u kterých je vyžadována zvýšená pozornost, zasahuje v rámci OSPOD kurátela pro děti a mládež. Výkonnou složkou kurately je kurátor pro děti a mládež (dále i „kurátor“) – zaměstnanec obce, resp. obecního úřadu obce s rozšířenou působností, tedy zaměstnanec orgánu SPOD.

2.2.1 Definice kurátora pro děti a mládež

Jak uvádí tisková zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, není v současné době přesně vydefinován komplexní metodický postup činností pracovníků OSPOD (včetně kurátora) a některé jejich pracovní postupy se nezakládají na teoretickém základu, ale pouze na předchozí praktické zkušenosti. Za tímto účelem byla v roce 2016 vytvořena Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež, která byla následně odstraněna z webových stránek ministerstva, protože na základě nesprávného výkladu některých pasáží vznikaly nejasnosti (MPSV, 2018).

Tato příručka aktuálně prochází revizí ve spolupráci s dalšími subjekty a do současné doby nebyla vydána nová. Nicméně i přesto se některé její pasáže jeví jako vhodné pro potřeby této práce.

Kurátor je z pohledu této metodické příručky v první řadě sociální pracovník a z této pozice má působit ve prospěch dítěte a jeho rodiny tak, aby jejich nepříznivá sociální situace mohla být napravena. Za tímto účelem by měl na sebe vzít odpovědnost za proces

a koordinaci případu a zároveň postupovat tak, že potřeby dítěte budou prvořadým hlediskem a bude podporováno, aby se stalo aktivním činitelem odpovědným za řešení své situace. Ve fázi hledání příčin nevhodné situace dítěte musí vycházet z předpokladu, že zdrojem této situace může být neschopnost uspokojit své potřeby vlastními prostředky, a to i v případě, že se jedná o rizikově jednající dítě (MPSV, 2016).

Veškeré aktivity kurátora (preventivní, sankční atp.) by tedy měly směřovat k naplnění potřeb dítěte. Pro maximální zapojení klienta do řešení nežádoucí situace je vyžadován jeho aktivní přístup. To vyžaduje převzetí jisté míry důvěry a odpovědnosti (ať už se jedná o dítě, nebo o rodiče) a učinit z něj tak partnera v celém procesu s určitou rozhodovací pravomocí. Kurátor při tom koordinuje spolupráci všech subjektů, které jsou do procesu zapojené s ohledem na přiměřenost a subsidiaritu použitých opatření vůči klientovi. Tato opatření by měla vycházet z individuálního plánu na ochranu dítěte, který na základě dohody mezi dítětem, kurátorem a dalšími spolupracujícími subjekty definuje příčinou souvislost, konkrétní postup, časový plán a výstupní hodnoty pro ověření požadovaného výsledku. Za dosažení nebo nedosažení požadovaného výsledku není odpovědný kurátor. Je zřejmé, že není v jeho moci uchránit klienta před všemi riziky. Na druhou stranu je jeho povinností využít v přiměřené míře všech dostupných opatření. Nese tedy odpovědnost za proces (MPSV, 2016).

2.2.2 Rozsah působnosti kurátora

Vlastní činnost kurátora a rozsah jeho působnosti je vymezen zákonem č. 359/1999 Sb., podle kterého má přednostně na starosti péči o děti, které žijí zahálčivým či nemravným způsobem života (bližší specifikace viz kapitola 2.1) nebo opakovaně utíkají od rodičů atp. K tomuto účelu využívá opatření, prostřednictvím kterých se snaží zamezit nebo alespoň zmírnit poruchy biopsychosociálního vývoje dítěte. Ta spočívají ve:

- vyhodnocování situace a předkládání preventivních opatření pro předcházení projevům sociálně patologického jednání dětí a mladistvých,
- osobní účasti na řízení přestupkovém, trestním a řízení o činech jinak trestných, které jsou vedeny proti dítěti (mladistvému),
- spolupráci a osobním kontaktu s dětmi (včetně jejich rodičů), které jsou pro závažné poruchy chování umístěné v ÚV, ochranné výchově, dětmi ve vazbě nebo kterým byla odňata svoboda v rámci trestního opatření. Pomoc těmto dětem pokračuje

i po jejich propuštění, aby nedocházelo k recidivě a narovnali se jejich sociální vztahy s okolím (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Navazující pomoc ve spolupráci s dalšími subjekty je poskytována i jedincům po nabytí zletilosti obzvláště v případě, že byla ústavní nebo ochranná výchova prodloužena. Tolik k definici úkolů kurátora pro děti a mládež dle citovaného zákona (Zákon č. 359/1999 Sb.).

Tato škála zobrazuje pouze základní strukturu úkolů, která ale nezohledňuje přidružené činnosti kurátora mající vliv na jeho celkovou provozní vytiženost. Informační portál pro OSPOD konkretizuje pracovní úkoly kurátora o nezbytnou administrativní činnost navázanou na výše uvedené úkoly. Také o prováděné pohovory, šetření v sociálním prostředí, kontrolu, komunikaci s dalšími orgány a školskými zařízeními atp., aby mohly být poskytnuty požadované informace dalším oprávněným subjektům. Kurátor je dále přítomen úkonů přípravného řízení, v rámci trestního řízení je aktivním účastníkem hlavního líčení. Zprostředkovává a poskytuje poradenské služby sociálně-právního, výchovného a psychologického charakteru dětem i rodičům, podává návrhy na uložení výchovných opatření včetně dohledu nad jejich plněním. Je součástí procesu realizace ústavní a ochranné výchovy, iniciuje v odůvodněných případech nařízení předběžného opatření (Informační portál pro OSPOD, 2023).

2.2.3 Kvalifikační a osobnostní předpoklady

Jak již bylo uvedeno výše, kurátor je specificky zaměřený pracovník, který spadá do obecnější kategorie – sociální pracovník. A jako na takového se na něj vztahují požadavky stanovené zákonem č. 108/2006 Sb. Sociální pracovník musí být plně svéprávný, bezúhonný a musí splňovat jak zdravotní, tak odbornou způsobilost. Požadavek na odbornou způsobilost definuje citovaný zákon minimálním dosaženým vzděláním sociálního zaměření. Konkrétněji se jedná o vyšší odborné vzdělání nebo vysokoškolské vzdělání v bakalářském studiu nebo vyšším, s programovým zaměřením na sociální – práci, politiku, pedagogiku, péči, patologii atp. Pro udržení a rozšíření odborné kvalifikace sociálního pracovníka má jeho zaměstnavatel za povinnost zajistit mu další vzdělávání prostřednictvím kurzů, odborných stáží, školení, konferencí a dalším vzděláváním rozšiřujícím jeho specializaci (Zákon č. 108/2006 Sb.).

Požadavky na osobnostní předpoklady kurátora se odvíjejí od činností, které vykonává a klientů, se kterými se setkává. Obecný pojem sociální pracovník (kam spadá i kurátor) podřazují Matoušek a Hartl pod další kategorii – pomáhající profese, neboť se od něho očekává, že v rámci své profesní činnosti pomáhá jiným lidem zvládat jejich problémy. To samo o sobě klade vysoké nároky na fyzickou i psychickou odolnost jedince, vyžaduje od něho schopnost orientovat se v problematice a mít rozvinuté prosociální dovednosti. Měl by být pro klienta všestranně atraktivní – vzor hodný následování, schopný navázat a udržovat komunikaci, umět naslouchat a vcítit se do pocitů a potřeb klienta (Matoušek, Hartl, 2003).

Pokud se zaměříme zpět na kurátora jako specifickou profesi, pak zde již bylo uvedeno, že primárním cílem jeho působení jsou klienti, které Matoušek a Matoušková nazývají rizikovní klienti. Postoj kurátora ve prospěch klienta by měl být podpůrný, zúčastněný, flexibilní s dostatečnou sebekontrolou (Matoušek, Matoušková, 2011).

3 Dítě s poruchou chování a podmíněnosti tohoto jevu

Dítě je tím, kdo je středem pozornosti výše definované sociálně-právní ochrany, a tedy i této práce. Pozornost bude zaměřena konkrétně na děti s poruchou chování, neboť tato skutečnost může být za splnění určitých podmínek důvod pro nařízení ÚV. Na tomto místě je nejprve nutné definovat pojem dítě. Dále je potřeba vymežit pojem poruchy chování a rovněž podmíněnosti vzniku těchto poruch.

3.1 Definice dítěte, vývojová a právní perspektiva

Na dítě jako pojem lze nahlížet z různých hledisek. Pedagogický slovník definuje dítě jako jedince v období života od narození do adolescence (14 až 15 let), přičemž dochází k intenzivnímu všestrannému vývoji jedince a utváření základních rysů osobnosti (Průcha a kol., 2013). Vágnerová s ohledem na psychologický vývoj zmíněné období dále podrobněji člení na novorozenecké, kojenecké, batolecí, předškolní, školní období a období adolescence (Vágnerová, 2012).

Kromě skutečnosti, že se člověk vyvíjí jako jedinec, dochází také k jeho vývoji společenskému – začleňuje se do společenského prostředí a probíhá enkulturace. V uvedeném procesu se jedinec podle Matouška tzv. socializuje, což má rovněž vliv na utváření jeho osobnosti (Matoušek, 2008). Alan socializaci dítěte člení do tří etap. V té první se identifikuje se svou matkou, v druhé se osamostatňuje a ve třetí proniká do širšího sociálního prostředí a přizpůsobuje se (Alan, 1989).

Socializaci dítěte, respektive člověka v celém jeho životě, podmiňuje Kraus vrozenou dispozicí, která mu umožňuje v interakci se sociálním prostředím rozvíjet schopnost se sociálně učit – navazovat vztahy, učit se a hrát sociální role, napodobovat chování jiných lidí (Kraus, 2008). Dalším faktorem, který ovlivňuje sociální vývoj jedince, je podle celé řady autorů prostředí. Ať už je to prostředí sociální – zejména rodina, škola, vrstevnická skupina, nebo je to prostředí v geografickém či lokálním smyslu (Helus, 2015; Jedlička a kol., 2015; Kraus, 2008; Procházka, 2012). Následek nevhodné nebo nedostatečné socializace spojuje Běhounková se sociální izolací, porušováním norem, delikventními projevy. Bez vnějšího zásahu se pak problémy v chování a sociální kompetence zhoršují (Běhounková, 2012).

Právní hledisko je další možný způsob, jak nahlížet na pojem „dítě“. Pro potřeby této práce a v kontextu výzkumného problému se jeví jako nejvhodnější právní definice, která vychází ze zákona č. 359/1999 Sb., kde se hovoří o dítěti jako o osobě, která není zletilá (Zákon č. 359/1999 Sb.). Zletilost pak podmiňuje občanský zákoník dovršením 18 let, pokud jí není za stanovených podmínek dosaženo dříve (Zákon č. 89/2012 Sb.). Ačkoliv jiné právní normy dále dělí dětské období života člověka na dítě (do 15 let) a mladistvého (do 18 let), pro potřeby této práce se budeme držet výše uvedené definice bez dalšího členění.

Každý člověk má svá práva a povinnosti vycházející z právního řádu České republiky, do kterého patří právní předpisy vnitrostátní – vztahující se výhradně k ČR, ale i smluvně přijaté prameny práva mezinárodního. Listina základních práv a svobod ČR (dále i „Listina“) zaručuje každému člověku mimo jiné právní způsobilost, právo na život a jeho ochranu, právo na soukromí a jeho nedotknutelnost, právo na osobní svobodu, důstojnost a čest. Tato práva nemohou být nikomu odebrána, zrušena, ani nesmějí být promlčena (Usnesení č. 2/1993 Sb.).

Právní řád ČR prostřednictvím Úmluvy o právech dítěte pak dítěti (včetně jeho rodiny) přisuzuje zvláštní ochranu bez jakékoliv diskriminace, která je bezpodmínečná pro jeho blaho. Namátkově se jedná o právo na zachování rodiny a vztahů mezi jejími členy, právo na vlastní názor, vlastní identitu, svobodu myšlení, zdraví a možnost využívat zdravotnický systém a právo na vzdělání. V rámci péče o děti a zajištění jejich ochrany ze strany odpovědných institucí a služeb je požadováno zabezpečení dodržování stanovených standardů. Jejich prioritním hlediskem, které je určující pro činnost veřejných i soukromých poskytovatelů sociální péče a dalších institucí, stanovuje zájem dítěte. Zájem dítěte může být například rozhodující v případě, kdy má dojít k oddělení dítěte od vlastní rodiny proti vůli rodičů (Sdělení č. 104/1991 Sb.).

V souvislosti s umístěním dítěte do ÚV je zájem dítěte poměrně hojně se vyskytující pojem, který vyžaduje podrobnější vysvětlení. Velký sociologický slovník definuje zájem z individuálního hlediska jako cokoliv, co člověk upřednostňuje před něčím jiným a tento zájem následně ovlivňuje jeho chování a postoje (Petrušek a kol., 1996). Pokud se však jedná o zájem dítěte, na které se zaměřuje sociálně-právní ochrana a o některých prioritách dítěte rozhoduje i někdo jiný, pak je potřeba definice podrobnější, včetně zohlednění způsobu zjištění a výběru nejlepšího zájmu dítěte.

Výbor OSN pro práva dítěte vydal obecný komentář k Úmluvě o právech dítěte (dále i „Úmluva“), kde definuje nejlepší zájem jako proměnou, která se v průběhu života dítěte vyvíjí – nezůstává po celou dobu trvání života konstantní. Institut nejlepšího zájmu tak má zajistit dítěti právo na komplexní rozvoj a možnost neomezeně využívat všech svých práv dle Úmluvy s ohledem na jeho aktuální vývoj a při rovnosti všech zmiňovaných práv (United Nations, Committee on the Rights of the Child, 2013). K tomu dodává Hofschneiderová, že se v průběhu života dítěte nemění jen obsahová složka nejlepšího zájmu, ale i rozhodovací pravomoc. Dítě postupně přebírá čím dál větší zodpovědnost za volbu svého nejlepšího zájmu a úměrně tomu je potřeba brát v potaz i jeho názor. Pokud v procesu volby dojde ke střetu zájmů, je potřeba v dalším hledání zohlednit princip vhodnosti, potřebnosti a přiměřenosti (Hofschneiderová, 2016).

Nejlepší, resp. nejvyšší zájem ohroženého dítěte staví Běhounková nad zájmy zúčastněných institucí, stejně tak nad zájmy rodiny. V souvislosti s dítětem umístěným do ÚV varuje před snahou hledat všeobecnou typologii takového dítěte a následnou tendencí využívat jednotný postup při práci s ním. Jako obecný jev u dětí v ÚV ale uvádí nedostatečné uspokojování jejich základních psychických potřeb v souvislosti s nepřítomností klíčové pečující osoby – tím více, čím déle je zde umístěno (Běhounková, 2012).

Mezi základní psychické potřeby řadí Langmeier a Matějček:

- dostatečné množství vnějších podnětů pro přiměřenou stimulaci,
- smysluplnost a srozumitelnost vnějšího světa pro možnost snadného zpracování vnějších podnětů,
- životní jistotu a citovou stabilitu pro vnitřní integraci a pocit bezpečí,
- identitu, sociální začlenění pro přijetí sociálních rolí, stanovení životních cílů,
- otevřenou budoucnost, životní perspektivu jako zdroj naděje (Langmeier, Matějček, 2011).

3.2 Porucha chování a její vliv na chování dítěte

Každý člověk se v průběhu svého života v reakci na vnější či vnitřní podněty nějak chová a jeho sociální okolí tyto jeho projevy vnímá, hodnotí a zpětně na něj reaguje. Hartl a Hartlová definují chování jako soubor vnějších – viditelných projevů na nějaký

prožitek. Tyto projevy mohou být povahy kognitivní, instinktivní nebo návykové (Hartl, Hartlová, 2015).

Pro případ, že vývoj dítěte, jeho socializace a chování v přirozeném prostředí neprobíhá podle představ a požadavků většinové společnosti, existuje celá řada možností, jak působit na tohoto jedince ve smyslu jeho nápravy, žádoucího začlenění a chování. Tyto možnosti jsou produktem konkrétního společenského prostředí, a jak uvádí Slomek, došlo v průběhu času k jejich postupnému vývoji. Prvotní etapa péče o člověka s poruchami chování měla v obecném měřítku zejména represivní charakter – vyloučení ze společnosti nebo likvidace. V další etapě byli tito jedinci zapojováni do pracovního procesu a začínali se objevovat pokusy o převýchovu. Posledním stupněm byl a je přechod k preventivnímu působení a poradenství (Slomek, 2010).

Z odborného hlediska řadí Vojtová děti s poruchami chování do středu zájmu speciálně-pedagogické disciplíny – etopedie. Jejím smyslem je směřovat uvedené děti prostřednictvím výchovy a převýchovy k nalezení odlišného způsobu chování a stát se aktivním účastníkem procesu svého vzdělávání, neboť porucha chování jim blokuje perspektivní cestu k dospělosti (Vojtová, 2008a). Aby mohla být těmto jedincům poskytnuta adekvátní pomoc a všechny zúčastněné instituce mohly působit stejným směrem, je potřeba zjistit, o jakou konkrétní poruchu chování se jedná. Soudobá odborná literatura definuje poruchy chování zejména z těchto hledisek – etopedického, sociálního, školského a lékařského.

Z pohledu etopedie je podle Vojtové žák s poruchou chování na základě svého odlišného chování a prožívání znevýhodněn, což negativně ovlivňuje jeho výkon ve škole, ale také jeho dovednosti osobnostní, sociální, akademické atp. Takové chování a prožívání je nepředvídatelné, má dlouhodobý charakter, projevuje se současně v několika sociálních prostředích a je rezistentní vůči individuálnímu zásahu ve vzdělávacím programu (Vojtová, 2008b). Obecné povědomí veřejnosti je podle Pokorné nastavené v neprospěch jedince s poruchou chování. Má se za to, že takové chování je vědomou volbou konkrétního jedince. To jej pak logicky v očích veřejnosti znevýhodňuje (Pokorná, 1993).

Slomek rozlišuje jednotlivé kategorie poruch chování podle jejich formy, obsahu a míry závažnosti vzestupně od nejméně závažných:

- disociální projevy (mírné přestupky proti společenským normám, zejména v rodině či ve škole – kázeňské přestupky, vzdor, negace, neposlušnost – zvládnutelné vhodným pedagogickým postupem, terapií, poradenským přístupem),
- asociální projevy (trvalejšího a vzestupného rázu v rozporu se společenskou normou, poškozují zejména sám sebe – záškoláctví a návazné problémy, útky, gambling, toxikománie, majetková trestná činnost... – vyžadují etopedický postup, speciálně výchovná zařízení, lékařskou péči, terapii),
- antisociální projevy (výrazně protisociální jednání, porušování zákona, poškozování jak cizích, tak vlastních zájmů – obecně trestná činnost v celém rozsahu – nezbytná ústavní nebo ochranná výchova, příp. výkon trestu odnětí svobody – nutné dlouhodobé působení, možná recidiva) (Slomek, 2010).

Kategorizaci poruch chování ještě doplňuje Vojtová zejména ve vztahu ke školskému prostředí o:

- konfliktní projevy (krádeže, záškoláctví, lhaní),
- projevy násilné (loupežné přepadení, agresivní projevy, šikana),
- závislostní projevy (gambling, toxikománie) (Vojtová, 2008a).

Myšková upozorňuje na riziko záměny poruch chování s projevy nežádoucího chování, které se mohou u dětí vyskytovat např. jako odpověď na náročnou životní situaci (rozvod, šikana...). Takové projevy se mohou v průběhu dětství objevovat poměrně často, nicméně se nejedná o poruchu chování jakožto diagnózu. Diagnóza poruchy chování vychází v rámci zdravotnictví z Mezinárodní klasifikace nemocí (Myšková, 2019).

Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů ve své desáté revizi (dále i „MKN-10“) mezi poruchy chování s obvyklým počátkem v dětství a v dospívání například zahrnuje:

- hyperkinetické poruchy (obvykle nastupují do 5 let věku, omezená vytrvalost u kognitivních aktivit – nedokončování činností, přebíhání, neukázněnost, impulzivita, častá úrazovost, neúmyslné porušování pravidel, sociální izolovanost atp.),
- poruchy chování (trvalost a recidiva – agrese, vzdor, asociální chování – ničení majetku, žhářství, kruté chování k lidem a zvířatům atp. – výrazně intenzivnější proti běžným projevům adekvátním konkrétnímu věku dítěte),

- smíšené poruchy (agrese, vzdor, disociální chování trvalého rázu včetně příznaků úzkosti, deprese či jiných emočních poruch) (MKN-10, 2022).

Do aktuálního způsobu členění poruch chování u dětí a způsobu poskytování pomoci v rámci ÚV vstupuje i současný právní řád ČR. Mimo již výše zmíněného dělení a diferencovaného přístupu k dětem s odlišnými poruchami chování rozlišuje vyhláška č. 438/2006 Sb. tyto poruchy na závažné a extrémní. Do kategorie závažných poruch chování řadí děti, jejichž vývoj je ohrožen následkem vlastního psychického oslabení, mající poruchu pozornosti a soustředění v souběhu s hyperaktivitou, nebo děti experimentující či přímo závislé na návykových látkách (Vyhláška č. 438/2006 Sb.).

3.3 Příčiny vzniku poruchy chování

V ideálním případě se každý jedinec od narození do dospělosti vyvíjí optimálně v souladu s požadavky společnosti a společnost tak nemusí řešit jakékoliv odchylky od normálu a vnějšími zásahy zajišťovat požadovaný stav. Realita běžného života je však ideálnímu stavu více či méně vzdálená a společnost musí pro dosažení a udržení požadované normy regulovat chování jednotlivců, případně celých sociálních skupin. Z hlediska efektivity působení regulativ proti odchylkám je otázkou, zda je dostačující působit na již vychýlené, nebo je efektivnější abnormálnímu projevu předcházet – působit preventivně. Aby bylo vůbec možné preventivně působit, zejména cíleně, je nezbytné znát příčinu vzniku a tuto příčinu eliminovat. V případě uváděných poruch chování je možných příčin několik.

Podle Běhounkové nejsou projevy poruch chování dítěte jeho záměrným rozhodnutím (minimálně ne v počáteční fázi), ale jsou dány rizikovými faktory, které jedince do určité míry disponují k rozvoji poruch chování (Běhounková, 2012). Vojtová vidí možné příčiny jednak na straně dispozic dítěte, nebo vycházející z působení sociálního prostředí, kde se dítě nachází. Jako nejproblematičtější variantu pak uvádí souběh obou těchto možností s tím, že výsledný efekt je pak násobně rizikovější (Vojtová, 2008b).

Mezi dispozice na straně dítěte řadí Slomek poškození centrální nervové soustavy vzniklé v období těhotenství nebo během porodu. Následkem může být emoční labilita, impulzivní projevy a omezená míra sebeovládání. Vrozené (zdeděné) předpoklady k nerovnoměrnému vývoji mohou jedince rovněž disponovat k odchylkám v rovině emočních a volních vlastností. V případech, kdy jsou poruchy chování způsobeny vlivem

sociálního prostředí, se mezi hlavní činitele řadí rodina a školní prostředí. Riziko na straně rodiny může vycházet z řady faktorů. Počínaje nevhodným hodnotovým rámcem, přes rodiče s nadměrnými nároky nebo nevhodnými návyky, po rodiče bez zájmu o dítě, případně rodiče s asociální nebo psychopatickou osobností. Rovněž školní prostředí skýtá paletu rizik – vztahová dimenze, atmosféra, požadavky na dítě, komplexní přístup pedagoga (Slomek, 2010).

Možnost rozvoje rizikového chování vidí Běhounková u dětí sexuálně zneužívaných, týraných nebo zanedbávaných. Příčiny v rodinném prostředí doplňuje o rozpad rodiny, nebo nízký ekonomický a kulturní status rodiny (Běhounková, 2012).

MKN-10 spojuje poruchy chování zejména s užíváním psychoaktivních látek, nebo s obvyklým počátkem v dětství a dospívání. Pod skupinu psychoaktivních látek přiřazuje: alkohol, opioidy, kanabinoidy, sedativa či hypnotika, kokain, stimulancia (např. kofein), halucinogeny, tabák, prchavá rozpouštědla a kombinaci několika výše uvedených současně. Jako další možné spouštěče poruch chování uvádí poruchy přizpůsobení, komplikace v období šestinedělí, v souvislosti s fyziologickými poruchami a somatickými vlivy, s nutkavými a impulzivními poruchami, s mentální retardací a se specifickými vývojovými poruchami školních dovedností (MKN-10, 2022).

V případě výskytu poruch chování v populaci se uvádí, že přibližně 5 % dětí ve věku 10 let má poruchu chování, přičemž častěji se vyskytuje u chlapců v poměru 4:1. Na základě soudobého vědění nelze s určitostí říci, zda je příčina spíše genetického původu, nebo spojená se socializační zkušeností (Better Health Channel, 2012).

3.4 Vliv ústavní výchovy na dítě s poruchou chování

Účelem ÚV je pomoc dítěti prostřednictvím náhradní výchovné péče do takové míry, aby mohl být zaručen jeho zdravý vývoj, řádná výchova a vzdělávání (Zákon č. 109/2002 Sb.). Z etopedického hlediska je podle Červenky a Vojtové účelem ÚV rozvíjet jedince s ohledem na jeho vzdělávání a socializaci (Vojtová, Červenka, 2016). Pomoc je primárně směřována k navrácení dítěte do původní rodiny, začlenění do běžného vzdělávacího procesu a zapojení do normálního sociálního života. Vlastnímu soudnímu nařízení ÚV předchází v systému sociálně-právní ochrany další opatření. ÚV je tak v podstatě na konci řady možností, jak pomoci dítěti s poruchou chování. Z toho vyplývá, že jak dítě, tak jeho sociální okolí se s projevy souvisejícími s poruchami chování po určitou dobu setkávají

a vzájemně se ovlivňují. Česká školní inspekce ve své tematické zprávě upozorňuje na fakt, že k umístění dětí s poruchou chování do ÚV dochází často v době, kdy jsou již jejich nezdravé změny v chování příliš rozšířené a nežádoucí vzorce chování zvnitřněné. Možnost ovlivnit takové jedince je omezená a jejich umístění v zařízení může působit nežádoucím způsobem na zdejší komunitu (ČŠI, 2017).

Dítě s poruchou chování obvykle přichází podle Vojtové a Červenky do ÚV s obtížemi se zvládnutím emocí a stresu. Původcem mohou být předchozí nezvládnuté problematické interakce s okolím. Další příčina je spojená se školním prostředím a požadavky kladenými na takové dítě. Vlivem vlastní nedostačivosti dochází k narušenému vnímání sebe sama (i ostatních), následné sociální izolaci a v řadě případů i k vyloučení ze školy. V návaznosti na to se pak projevuje zvyšující pravděpodobnost rozvoje dalších rizik, prohlubující se negativní sebevnímání, vznikají bariéry k dalšímu vzdělávání, osobnímu rozvoji a rozvoji kognitivních schopností (Vojtová, Červenka, 2016). Úroveň kognitivních schopností spojuje Běhounková s adaptabilitou jedince, tedy jeho schopností adekvátně fungovat v sociálním prostředí – přiměřeným způsobem reagovat na základě požadavků sociálního prostředí, ale také přiměřenost požadavků jedince od sociálního prostředí. Mimo kognitivních aspektů se na adaptabilitě podílí také emoční a konativní složka. U dětí s poruchou chování dochází vlivem nevhodné sebereflexe, impulzivity, omezené seberegulace atp. k narušené kognici sociálních informací (Běhounková, 2012).

Dalším aspektem působícím na dítě s poruchou chování umístěným do ÚV je skutečnost, že je v této pro něj nepochybně náročné životní situaci vytrženo ze svého přirozeného prostředí a proti jeho vůli izolováno v prostředí novém. Jakkoliv se může účel ÚV jevit z celospolečenského i individuálního hlediska jako oprávněný, žádoucí a vhodný, je na tomto místě nutné zmínit také aspekty, které z pohledu dítěte nehovoří ve prospěch ÚV tak jednoznačně.

Z hlediska potřeb, vývoje a specifík konkrétního dítěte upozorňuje Běhounková na možná rizika spojená s prostředím ÚV. Každý jedinec má v určité etapě svého života potřeby a schopnosti je samostatně naplňovat. Pokud toho není schopen, stává se závislý na tom, kdo mu je pomůže naplnit. V případě ÚV je to pečující osoba. Závislost se stává nežádoucí, pokud má pro jedince omezující průběh – nemá dostatečnou možnost naplňovat své potřeby (nedostatečný kontakt s rodinou...), podpora nesamostatnosti

v běžných sebeobslužných úkonech (nemusí vařit, prát, nakupovat...), nevhodnost prostředí a režimu života v zařízení. Péče o dítě by měla směřovat k jeho návratu do přirozeného prostředí a osamostatnění – zbavení se závislosti. Strukturální, organizační, režimová a sociální odlišnost od rodinného prostředí nemusí vhodně působit na dítě a formovat je pro život mimo zařízení. Nežádoucí vliv může mít i soužití s jedinci s odlišnou mírou projevů rizikového chování, nedostatečná podpora vzdělávání, volnočasového vyžití atp. Plnohodnotný rozvoj potenciálu každého jednotlivého dítěte bude vzhledem k personálním kapacitám zařízení a v souvislosti s individualitou jedince a působením předchozích i současných traumat jistě obtížně splnitelným úkolem (Běhounková, 2012).

Podle Matouška spočívá omezenost zařízení ústavní výchovy v jeho izolovanosti a předvídatelnosti ve srovnání s běžným sociálním prostředím. V případě, že je zde jedinec umístěn dlouhodobě, je reálné riziko přivyknutí na ústavní život, a naopak nízká adaptabilita na život mimo zařízení. Zejména pokud není podporován v aktivní účasti na běžném životě (Matoušek, 1999).

Běhounková dále upozorňuje ve spojitosti s dlouhodobým pobytem v ÚV a nepřítomností klíčové osoby na následující nežádoucí projevy:

- emocionální selhávání (projevuje se emoční nepřiměřenost, plochost a nestálost, omezenost volných vlastností, potíže v sociálním kontaktu...),
- kognitivní selhávání (opožděný rozumový i motorický vývoj, zhoršené zdraví, nižší vzdělanost a uplatnitelnost na trhu práce...),
- sociální selhávání (vliv na sebereflexi i vnímání okolního světa, nepřiměřené sebehodnocení...) (Běhounková, 2012).

Péče v zařízení ÚV, jakkoliv může být ze strany pečujících osob vřelá, nemůže nikdy nahradit péči v rodině a poskytnout dítěti klíčovou osobu. Proces umístění a bytí v zařízení je pro dítě traumatizující, je v novém nepřirozeném prostředí a dochází k přerušení stávajících vazeb (Běhounková, 2012).

I přes výše uvedená rizika vyplývající z působení ÚV uvádí Palkosková a kol., na základě svého výzkumu z let 2016 až 2018 zaměřeného na děti s poruchou chování v ÚV, že pobyt v zařízení má prokazatelně stabilizační efekt a děti jsou zde motivovány k přízpůsobivějšímu chování. Sanace rodiny však již není tak jednoznačně úspěšná.

Ať už se jedná o nezájem rodiny o pomoc, nebo nesystematický přístup a působení zúčastněných subjektů. Následný návrat dítěte do závadového přirozeného prostředí tak celou snahu neguje (Palkosková a kol., 2019b).

Rovněž Ptáček a kol. hodnotí přes všechna negativa ÚV jako přínosnou, ale zdůrazňují jako nejvhodnější prostředí to rodinné. ÚV by měla mít pouze akutní formu, nikoliv dlouhodobou (Ptáček a kol., 2016). Kromě pomoci poskytované dítěti vyzdvihuje Běhounková důležitost poskytování pomoci i jeho rodině a rovněž poukazuje na její nesystematičnost v běžné praxi (Běhounková, 2012).

4 Výzkumné šetření

Následující část diplomové práce představuje výzkumné šetření, které je provázáno s předchozí teoretickou částí a vychází z dosavadního vědeckého poznání. V této části bude představen vlastní cíl výzkumného šetření, hlavní a dílčí výzkumné otázky, použitá výzkumná strategie a metodologie, definice výzkumného souboru a způsob jeho výběru. V závěru bude uvedena prezentace výsledků šetření a jejich shrnutí.

4.1 Cíl výzkumného šetření

Výzkumné šetření si klade za cíl zjistit, jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti, které je pro poruchu chování umístěno do ústavní výchovy. Zda je kurátorovi umožněno být aktivním činitelem procesu od samého počátku až po jeho ukončení, a zda má možnost jej ovlivňovat ve prospěch dítěte a jeho brzký návrat do přirozeného prostředí. V této souvislosti sleduje, jaké faktory mají vliv na úspěšnost působení kurátora. V návaznosti na cíl výzkumného šetření byla vydefinována hlavní výzkumná otázka (dále i „HVO“).

HVO: Může být kurátor pro děti a mládež ze své pozice aktivním činitelem vůči dítěti s poruchou chování v zařízení ústavní výchovy?

S ohledem na skutečnost, že podpora dítěte v ÚV není izolovaný proces a kurátor se nesetkává s dítětem až v době, kdy se již nachází v ústavní výchově, ale také se podílí na procesu umístění, spolupracuje se zástupci konkrétního zařízení, působí na rodinu dítěte a je zpětně ovlivněn předchozími výsledky svého působení, byly pro zodpovězení HVO stanoveny dílčí výzkumné otázky (dále i „DVO“).

DVO 1: Má kurátor pro děti a mládež možnost působit ve prospěch dítěte v průběhu nařizování ÚV?

DVO 2: Jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti v průběhu procesu ÚV?

DVO 3: Jaký výsledný efekt je očekáván od ÚV?

4.2 Metodologie výzkumného šetření

Jak již bylo naznačeno v předchozí kapitole, cílem práce je zjistit vlastní možnosti kurátora v určitém kontextu. Tzn. pochopit, jaké má kurátor možnosti při práci s dítětem

v ÚV, které faktory na jeho snahu působí a jak to vše ovlivňuje dosažení požadovaného cíle. Jako vhodnou výzkumnou metodou pro zodpovězení položených DVO a jejich prostřednictvím HVO byl zvolen kvalitativně zaměřený výzkum, neboť podle Gavory je hlavním smyslem kvalitativního výzkumu pochopit, jak člověk hodnotí a chápe to, co vnímá. Snaha výzkumníka směřuje ke sblížení se subjektem výzkumu, porozumění jeho pohledu na věc – proniknout do hloubky a nalézat souvislosti (Gavora, 2010). Běžný prvotní postup spojuje Hendl s volbou tématu a stanovením výzkumných otázek. Další postup se pak v souladu s tvrzením Creswella a Creswella vyvíjí dle analýzy získaných dat a jejich interpretace výzkumníkem. Základní výzkumné otázky tak mohou být v průběhu upravovány a doplňovány, stejně jako celý výzkumný plán (Hendl, 2016; Creswell, Creswell, 2018).

Volbu vhodné metody výzkumného přístupu podmiňuje Švaříček charakterem výzkumného problému a požadovaným výsledkům (Švaříček, 2007). S ohledem na cíl výzkumného šetření byla pro tuto práci zvolena jako nejvhodnější metoda analýzy dat tematická analýza. Ta je podle Braun a Clarke poměrně často užívanou metodou analýzy kvalitativních dat, která nabízí díky své teoretické volnosti určitou pružnost a umožňuje získat vydatný a všestranný výklad analyzovaných dat (Braun, Clarke, 2006).

Hendl definuje tematickou analýzu jako vhodný nástroj k zodpovězení otázek týkajících se například lidských názorů a zkušeností. Způsob, jakým jsou data získávána, odpovídá běžnému způsobu v kvalitativním výzkumu. Níže uvedené kroky na sebe navazují a zároveň se prolínají:

- seznámení s obsahem získaných materiálů jejich důsledným a opakovaným pročítáním,
- identifikování zájmových jednotek a jejich označení kódem pro další využití,
- podřazování zájmových (zakódovaných) dat pod širší kategorie – témata,
- kontrola a vytřídění témat tak, aby směřovaly k výzkumné otázce a zároveň vycházely ze získaných dat,
- charakterizování jednotlivých témat, stanovení dimenze a zaměření,
- spojení části dat a analytického komentáře do závěrečné zprávy (Hendl, 2016).

4.3 Výzkumný soubor, kritéria výběru a realizace rozhovorů

Z cíle výzkumného šetření a s ohledem na zvolenou metodu je zřejmé, že výběr vhodných informantů je zaměřen na pracovníky kurately. V případě kvalitativního výzkumu nelze dle Gavory použít náhodný výběr, neboť je potřeba vybrat záměrně takové osoby (informanty), které jsou schopné podat potřebné informace v širokém rozsahu. To znamená, že důvěrně znají zkoumanou problematiku a prostředí (Gavora, 2010). Vhodné množství potřebných informantů spojuje Hendl s naplněním (saturací) teorie – není potřeba hledat další informanty, pokud se již nedostává nových informací, které by mohly teorii změnit (Hendl, 2016). Aby bylo možné rozhovory vůbec realizovat, je v první řadě vhodné informanty vyhledat a navázat s nimi kontakt. Podle Gavory je jednou z možností vstupu do prostředí využít tzv. vrátného – člověka, který dokáže zprostředkovat kontakty na další informanty (Gavora, 2010).

Uvedený způsob vstupu do prostředí byl využit i v rámci této práce. Prvotním kontaktem, který jednak poskytl potřebné informace a zároveň zprostředkoval kontakty na další informanty, byl kurátor pro děti a mládež. Ten byl osloven na základě předchozí osobní znalosti a jeho prostřednictvím pak mohly být realizovány rozhovory s dalšími kurátory. Aby byla zachována alespoň elementární nestrannost v poskytnutých datech a zároveň získán celistvější obraz této problematiky, byli mezi informanty zahrnuti také zástupci několika zařízení ústavní výchovy, kteří v případě dítěte umístěného do ÚV s kurátorem komunikují a spolupracují. Kontakt na tyto informanty byl rovněž zprostředkován uvedeným prvotním informantem (vrátným). Téměř všichni informanti vykonávají svoji profesi v rámci Plzeňského kraje, jeden pak z kraje Královéhradeckého. Všechny rozhovory byly realizovány v období od března do srpna 2023, vždy formou osobního setkání po předchozí dohodě na vlastním pracovišti každého informanta, kde byly příznivé podmínky pro jejich uskutečnění. Časová dotace všech rozhovorů se pohybovala v rozmezí od 60 do 90 minut. K záznamu rozhovorů byl využit mobilní telefon s aplikací pro záznam zvuku a následně byla provedena transkripce do písemné formy. Zvukové záznamy byly následně neobnovitelně vymazány.

Jak uvádí Švaříček, měla by být v každém výzkumu zajištěna určitá etická rovina (Švaříček, 2007). Proto byli všichni informanti před zahájením rozhovoru seznámeni s účelem výzkumného šetření, způsobem realizace rozhovoru a tím, jak bude dále

naloženo se zvukovým záznamem. Dále jim byla přislíbena anonymní účast a po ukončení spolupráce bylo všem poděkováno za účast.

Rozhovorů se účastnilo 5 informantů z řad kurátorů a 4 zástupci zařízení ústavní výchovy (ředitel, zástupce ředitele, etoped a sociální pracovník). Aby bylo možné všem zajistit anonymitu, bude v níže uvedeném přehledu u každého uvedeno pouze pohlaví a orientační délka vykonávané praxe. Informanti z řad kurátorů budou nadále označováni písmene „K“ a pořadovým číslem, zástupci zařízení ÚV obdobně písmenem „Ú“.

Informanti

K1 – kurátor č. 1, žena, praxe více než 10 let

K2 – kurátor č. 2, žena, praxe méně než 5 let

K3 – kurátor č. 3, žena, praxe více než 5 let

K4 – kurátor č. 4, žena, praxe méně než 5 let

K5 – kurátor č. 5, žena, praxe více než 5 let

Ú1 – zaměstnanec ÚV č. 1, muž, praxe více než 10 let

Ú2 – zaměstnanec ÚV č. 2, žena, praxe více než 10 let

Ú3 – zaměstnanec ÚV č. 3, žena, praxe více než 10 let

Ú4 – zaměstnanec ÚV č. 4, muž, praxe více než 10 let

4.4 Sběr dat a tazatelské otázky

Pro získání potřebných dat byl v souladu s cílem výzkumného šetření a zvolené výzkumné metody zvolen polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, který Hendl definuje jako střední variantu mezi pevně strukturovaným dotazníkem a narativním rozhovorem. Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje předem připravenou strukturou s možností se od ní podle potřeby odklonit (Hendl, 2016). Podle Švaříčka je takto vedený rozhovor vhodný pro získání podrobných a komplexních dat o zkoumaném jevu. V kvalitativním výzkumu je využití rozhovoru nejvíce používanou metodou pro sběr dat (Švaříček, 2007).

Po provedení prvního rozhovoru a analýze získaných informací byly otázky pro následující rozhovory upraveny s větším zaměřením na získání potřebných dat. Otázky pro informanty z řad zástupců zařízení ÚV v podstatě odpovídaly otázkám pro kurátory, pouze byly cíleny na činnost kurátora a jeho spolupráci z pohledu zástupce zařízení.

Seznam tazatelských otázek pro kurátora

1. Jak dlouho děláte profesi kurátora pro děti a mládež?
2. Co Vás vedlo k výběru této profese?
3. Jaký je Váš osobní názor na ústavní výchovu v kontextu ovlivňování vývoje dítěte?
4. Jak hodnotíte proces, který provází umístění dítěte do ÚV?
5. Jak si myslíte, že Vás vnímá rodina dítěte, které je umístěováno do zařízení ÚV?
6. Jak si myslíte, že Vás vnímá dítě, které je umístěováno do zařízení ÚV?
7. Myslíte si, že se jeho názor na Vás v průběhu času mění a případně jak?
8. Domníváte se, že máte možnost tento vztah ovlivnit a případně jak?
9. Jak obvyčejně probíhá schůzka s dítětem v zařízení ÚV?
10. Jak vnímáte svou pozici ve vztahu k dítěti v ÚV?
11. Jak hodnotíte postavení dítěte v rámci ÚV?
12. Jak hodnotíte režim dítěte v zařízení?
13. Jak hodnotíte spolupráci ze strany zařízení při přebírání dítěte?
14. Jak vnímáte využitelnost pobytu dítěte mimo zařízení ÚV?
15. Jak vnímáte výsledek svého působení pro navrácení dítěte do rodiny?
16. Domníváte se, že máte dostatečný prostor pro toto působení, nebo vidíte někde prostor ke zlepšení?
17. Jak vnímáte své možnosti při působení na dítě vzhledem k jeho budoucímu profesnímu uplatnění?
18. Jak hodnotíte ze svého pohledu snahu zařízení o návrat dítěte do rodiny?
19. Dokážete odhadnout, jaký je poměr dětí ve Vaší péči, které opouští ÚV do rodiny vlivem zlepšení podmínek a těch, kteří zde setrvávají do nabytí zletilosti?
20. Jak hodnotíte své možnosti při ovlivnění klienta, který bude opouštět zařízení nabytím zletilosti?
21. Jakým způsobem jsou řešeny útky dítěte v zařízení ÚV?
22. Jaký je další postup, pokud je u dítěte v ÚV vysoká frekvence útků?

23. Stává se Vám, že jste žádáni dítětem o pomoc při neuspokojování jeho práv a potřeb ze strany zařízení?
24. Jak hodnotíte Váš vztah se zástupci zařízení ÚV?
25. Jak hodnotíte stav, vybavení a personální obsazení zařízení ÚV ve prospěch dítěte?
26. Jak vnímáte postoj personálu zařízení ÚV na Vaše návrhy ke zlepšení přístupu k dítěti?
27. Musel jste někdy v rámci své povinnosti oznámit porušení povinností ze strany zařízení?

5 Analýza a interpretace zjištěných dat

Předběžná analýza získaných dat byla zahájena již po realizaci rozhovoru s prvním informantem. Smyslem bylo seznámení se s daty, nasměrování v další činnosti a formování hlavní a dílčích výzkumných otázek (HVO a DVO byly v nadcházejícím procesu ještě upravovány). Na tomto základě byla provedena drobná korekce tazatelských otázek pro další informanty s případným cíleným doptáváním.

V průběhu získávání dalších dat a po jejich zkompletování bylo přistoupeno ke kódování provázenému opakovaným pročitáním přepsaných rozhovorů. V této fázi byly vyhledávány základní zájmové jednotky (události), které byly podřazovány pod abstraktní kódy vyjadřující jejich podstatu.

Tabulka 3 Ukázka kódování

Zájmová jednotka	Kód
<i>„Na tom pracujeme již v okamžiku, kdy vybíráme zařízení pro umístění dítěte. Vybíráme zařízení tak, aby to pro dítě dávalo smysl.“</i>	Aktivní výběr zařízení
<i>„Ten proces je dlouhý, těžkopádný se spoustou zádrhelů na cestě, které musíme překonávat jak my, tak klienti.“</i>	Prostupnost procesu umístění
<i>„Dokonce si myslím, že v průběhu té spolupráce, začne častěji dítě vnímat ten proces jako příležitost, spíše než ten dospělý.“</i>	Prozření dítěte
<i>„Díky mé dlouholeté zkušenosti vím, že ten efekt, který od toho očekáváme, je minimální.“</i>	Očekávání neefektivity
<i>„Dělají se případové konference, plánuje se ten vstup do dospělosti. Provazují se služby, které na nás navazují tak, aby klient nezůstal sám bez pomoci.“</i>	Systemová provázanost
<i>„Ty děti si stěžují poměrně často, ale je na nás, abychom vyfiltrovali, kdy si to dítě stěžuje neodůvodněně nebo je tam skutečný problém...“</i>	Filtrace skutečných problémů

Zdroj: vlastní šetření

Tímto způsobem byly přiřazeny kódy všem významovým jednotkám napříč jednotlivými rozhovory. Pokračující analýzou byly nalézány „příbuzné“ zájmové jednotky, které bylo

možné označit společným kódem. Řádově vzniklo více než 100 kódů. Ty se pak dalším porovnáváním, nalézáním podobností a vztahů podařilo spojovat pod kategorie vyššího řádu. V konečném důsledku bylo v této části analytické činnosti vytvořeno 7 hlavních témat a 21 subtémat. Tyto koncepty byly zároveň tematicky rozřazeny pod jednotlivé dílčí výzkumné otázky viz následující přehled:

Tabulka 4 Seznam témat a subtémat

DVO	Téma	Subtéma
DVO1	Vnější bariéry	Omezující tendence Kapacitní možnosti Složitost procesu Systémová provázanost
	Volba zařízení	Kvalita péče Očekávání efektivity
	Individuální proměnné	Faktor dítěte Faktor rodiny
DVO2	Podpora dítěte	Hranice podpory Vztah Podpora návratu Podpora setrvání a dalšího rozvoje Vývoj
	Spolupráce zařízení	Práva a potřeby dítěte Režim Podpora návratu Vztah
	Podpora rodiny	Motivace k návratu Sanace
DVO3	Efektivita	Efektivita rušení ÚV Efektivita reintegrace v dospělosti

Zdroj: vlastní šetření

5.1 Dílčí výzkumná otázka č. 1

Okruh témat a subtémat zařazených pod DVO1 definuje činnost kurátora v době mezi rozhodnutím o nařízení a umístěním dítěte do zařízení ÚV. Zohledňuje, jaké faktory mají vliv na samotné rozhodnutí o nařízení ÚV a vlastní umístění.

5.1.1 Vnější bariéry

V odůvodněných případech považuje kurátor ÚV za nepostradatelný prostředek jednak v procesu pomoci dítěti s poruchou chování, jeho rodině, ale také jako ochranu společnosti před jeho nežádoucími projevy, které s tím souvisí. Z tohoto důvodu zaujímá aktivní roli při jejím prosazování. V opozici k jeho snaze stojí aktuální **omezující tendence** na vlastní využívání ÚV, které musí při svém působení brát v potaz.

K1 – „*V současné době je trendem opouštět od ÚV, snižují se kapacity zařízení. Na nás je tlak zvládat situaci v terénu...*“

K3 – „*Do toho je tendence ÚV omezovat a po nás se chce, abychom to řešili v těch rodinách za běžného režimu.*“

K4 – „*Na různých poradách jsou na to kurátoři upozorňováni s tím, že dítě má právo na jakékoliv chování. Takhle to již berou i soudy...*“

Ú1 – „*V současné době je propagováno ustupovat od ústavní výchovy...*“

Tento trend podle kurátora ovlivňuje celkový proces umístění dítěte v několika aspektech. Jedním z nich jsou snižující se **kapacitní možnosti** zařízení pro výkon ÚV, což zpětně ovlivňuje dobu procesu umístění, ale také možnost volby vhodného zařízení.

K1 – „*Ta situace je v současné době super-dramatická. Ty zařízení jsou naprosto plné (...) nemáme kam ty děti umístit.*“

K3 – „*V současné době je ale dost problém umístit dítě do zařízení, kam bychom chtěli. Je to strašně přeplněný...*“

K4 – „*...a někdy i tohle prodlužuje řízení u soudu, protože nemáme vhodné zařízení. My to obvoláváme, prosíme je (...) Často taky dítě prochází diagnostickým ústavem a tam má být jen určitou dobu, ale díky naplněnosti těch dalších zařízení tam dítě zůstává do doby, než se najde vhodné zařízení.*“

Ú1 – „*...ale v současné době jsou zařízení ústavní výchovy dost obsazená, takže je občas problém dítě umístit.*“

Dalším aspektem ovlivňujícím rychlost umístění a celkový vývoj situace v rodině je **složitost procesu**. Může tak docházet ke zhoršení stavu dítěte, ale také k zhoršování sociálních vztahů v rodině i širším okolí.

K1 – „*Ten proces je komplikovaný. My musíme samozřejmě postupně využít dostupná opatření – od nejměkčích po nejtvrďší (...) ono to někdy trvá i půl roku.*“

K2 – „*Trvá to moc dlouho, celý ten proces.*“

K3 – „*...může to mít (a často taky má) negativní vliv na tu rodinu v tom smyslu, že se ten problém hned neřeší. (...) Dochází tam k zhoršování vztahů a všeho.*“

K4 – „*Řekla bych, že je to čím dál tím těžší a ty argumenty, aby se nám to dítě podařilo do ÚV protlačit musí být hodně silný. (...) Předchází tomu obstarávání dostatečných důkazů a příprava argumentace k soudu...*“

K5 – „*Je to individuální. Některé děti (...) jsou umístěny do zařízení celkem rychle, v jiných případech je ten proces dlouhý...*“

Ú3 – „*Ten proces umístění dítěte je obecně zdlouhavý...*“

Požadavek na prosazování řešení problému v přirozeném prostředí klade zvýšené požadavky nejen na zajištění potřebných služeb a **systemovou provázanost** jejich poskytovatelů, ale také na konkrétní rodinu a dítě.

K1 – „*...ale na to nejsou dostatečně zajištěné navazující služby a klienti často nejsou schopni zvládnout svojí situaci jen v terénu (...) Někteří tihle klienti potřebují být tlačeni do plnění pravidel, ale dobrovolně je nechtějí dodržovat (...) Ten problém se pak prohlubuje, vztahy se narušují a požadovaný efekt se nedostaví. (...) Na druhou stranu nejsou naše pozice navyšovány...*“

K2 – „*Potřebuji, aby to dítě bylo co nejdříve vytrženo ze závadového prostředí a umístěno do zařízení (...) než se takzvaně rozjede a začne se zhoršovat jeho chování.*“

K3 – „*Na to ale nemáme kapacitu a celkově mi to přijde nesystemové...*“

K4 – „*Chybí tady nějaká procesní návaznost, aby to bylo efektivnější pro ty děti. Dnes už nefungují multi-týmy, kde se scházely v podstatě všechny subjekty (soudy, školy, my atd.) a vyříkali jsme si své možnosti, limity a nějak to fungovalo. Teď z toho ty děti tak nějak vypadávají.*“

K5 – „*Rodině jsou doporučováni další kvalifikovaní odborníci, etopedi, psychologové, různé neziskové organizace...*“

5.1.2 Volba zařízení

Pokud soud uzná nařízení ÚV jako adekvátní prostředek pomoci dítěti a rodině, vybírá kurátor nejvhodnější zařízení pro její výkon. Tento výběr je činěn v první řadě ve prospěch dítěte a naplňování jeho potřeb a zájmů. Na volbu zařízení má vliv mimo jiné předchozí zkušenost a subjektivní názor kurátora na poskytovanou **kvalitu péče** dítěti, ale také již zmíněné kapacitní limity. V případě, že nemá možnost nejideálnější volby, snaží se komunikovat se zařízením zlepšení podmínek pro dítě.

K2 – *„Také záleží na zařízení ústavní výchovy. Vím například o jednom zařízení, které nemělo v tomhle směru dobrou reputaci a ani kurátoři tam nechťeli umísťovat děti. Po změně vedení začali hodně dělat pro děti. (...) Některá zařízení jsou z tohoto směru skvělá, ale víme i o jiných, kde máme výhrady. (...) Někde je to super a pak se snažíme tam ty děti dávat a oni nám pak vycházejí vstříc.“*

K4 – *„Je to taky o konkrétním zařízení. Někde víme, že jsou zařízení, kde se o ty děti moc nezajímají. Berou je, že jsou to grázlové. Pak jsou zařízení, kde jim na nich záleží, berou je jako partáky pro život a umožňují jim se rozhodovat a podílet se na budoucnosti. Raději samozřejmě umísťujeme děti do zařízeních, kde jsou vstřícnější.“*

K1 – *„Určitě se najdou případy, kdy to drhne, ale tam na tom pracujeme, hlavně proto, aby to nemělo negativní vliv na děti.“*

K5 – *„Ano většinou se domluvíme na návrzích i požadavcích.“*

Ú1 – *„V rámci procesu probíhá komunikace s kurátorem a bereme v potaz jeho požadavky. Jsme samozřejmě rádi za každý podnět a informaci ke klientovi, snáze se nám pak s ním pracuje už od začátku...“*

Ú3 – *„Ano, spolupráce s kurátorem probíhá tak, že si předáváme informace k dítěti a bereme v potaz jeho požadavky s ohledem na naše pravidla. Tato spolupráce je nutností ve prospěch dítěte.“*

Dalším rozhodovacím argumentem pro výběr zařízení je i **očekávaná efektivita**, tzn. vhodná volba a pravděpodobnost dokončení profesního vzdělání dítětem a vyšší šance uplatnění na trhu práce po zániku ÚV a jeho návratu do přirozeného prostředí.

K2 – „*Pokud je ale možnost volby, tak si cílové zařízení vybíráme, aby to bylo ve prospěch dítěte.*“

K3 – „*My to můžeme zohlednit při výběru konkrétního zařízení, aby to bylo z našeho pohledu vhodné pro konkrétní dítě...*“

K1 – „*Na tom pracujeme již v okamžiku, kdy vybíráme zařízení pro umístění dítěte. Vybíráme zařízení tak, aby to pro dítě dávalo smysl. Ona ta nabídka zařízení není nijak široká, ale snažíme se vybrat takové, aby to dítě mělo minimálně šanci dokončit kompletně vzdělání. A chceme, aby pro něj bylo uplatnění v životě. Hledáme zejména zařízení, které má navázané pracovní nabídky.*“

K4 – „*...a do jakého zařízení se dostane. Všechno souvisí se vším. Když se dostane do dobrého zařízení a je namotivováno, tak se s tím dá něco dělat. (...) My pak už taky víme, co od nich očekávat. Tam, kde víme, že to není úplně dobrý, tak se snažíme neumísťovat, když víme, že to dítě má třeba na víc.*“

Ú1 – „*Oni samozřejmě mohou vybírat zařízení i s ohledem na tento faktor – mimo jiné...*“

5.1.3 Individuální proměnné

Kurátor se vzhledem k umísťovanému dítěti snaží o partnerský přístup, aby s ohledem na jeho aktuální situaci, věk, vývoj a vnímání mohlo začít chápat tento proces jako přínos pro jeho další život. Proti tomu stojí **faktor dítěte** a jeho postoj k celé situaci.

K1 – „*Záleží také na tom, v jakém věku je to dítě. Moc malé děti jsou příliš zranitelné a citová deprivace tam hraje velkou roli. Starší dítě už může být hotová osobnost a je obtížné jej ovlivnit. Ale dokáže v tom procesu najít pro sebe výhody. Malé dítě je příliš zranitelné. Některé děti nás berou jako nepřátele, jako někoho, kdo jim bere svobodu, omezuje a nastavuje pravidla. Někdy jsme to my, kdo jim vůbec poprvé stanovuje nějaké hranice.*“

K2 – „*...já jsem ten vykonavatel, ten zlý. Časem se to asi zlepší, ale v počátku to není dobré, když je bereme z jejich prostředí (...) No ono to také záleží na konkrétním případě. Když pochopí, že jsme tu od toho, abychom mu pomohli a máme tu možnost, tak se ten názor mění...*“

K3 – „V prvopočátku určitě špatně. My mu bereme to, na co bylo zvyklé. Trháme ho z rodiny a chceme ho dát do cizího prostředí, kde nikoho nezná. I ta špatná rodina je rodina. Těch faktorů je ale víc. Záleží kolik mu je a jak si to uvědomuje a tak.“

K4 – „Často jsou ty děti překvapený. A když ty děti zjistí, že se o ně opravdu zajímáme a zjišťujeme, proč je v té rodině problém, proč je nespokojené, proč to tak je. Někdy byly překvapený, když jsem se zeptala „Jak se máš?“, a jak byly najetý a připravený na jiný otázky, tak byly hrozně vykolejený a překvapený. Že někoho vůbec zajímá, jak se má.“

K5 – „Důležitá je důvěra, kurátor nemůže slibovat co není možné dítěti umožnit. Jednat s dítětem na rovinu.“

Ú1 – „Samozřejmě že když dojde na to vytržení z jejich rodinného prostředí a jsou umísťovány sem, tak je to pro ně emocionálně náročné a kurátor je logicky ten, kdo za to primárně může.“

Ú2 – „Při umísťování jsou emoce ve vztahu rodina-dítě-kurátor značně zjitřené.“

Součástí procesu umísťování je i práce s rodinou dítěte. I zde je spolupráce do značné míry ovlivněna **faktorem rodiny**, tedy jejím přístupem k problému a vnímáním příčiny jejího vzniku. To následně ovlivňuje navazující sanaci a možný návrat dítěte zpět do rodiny.

K1 – „Tuhle převýchovu nebo napravení očekávají i jejich rodiče, ale bez aktivity z jejich strany (...) Myslím si, že nás vnímají jako někoho, kdo je spasí a zároveň se na nás zlobí, že to nejde rychle. Záleží, jestli přichází a hledají u nás pomoc.“

K2 – „To je také individuální. Jsou děti, které hodně zlobí a rodiče jsou rádi, že je umísťujeme. Někdy to rodiče berou jako své selhání, nebo tam tu potřebu umístění vidí, ale nedokážou to říct nahlas.“

K3 – „Záleží, co je to za problém a od koho jde prvotní impuls – kdo to chce řešit a co od toho očekává (...) Buď si problém, který máme řešit uvědomuje a u nás hledá pomoc. Pokud ale ta pomoc není hned, tak se ten postoj mění k horšímu.“

K4 – „Většinou ale ty rodiče asi čekají jinou pomoc než to, co umíme a jak to řešíme. Když už dojde na ústavní výchovu, tak jsou překvapení. Pak si zjišťují informace, jak

je ústavka špatná a co se tam ještě jejich dítě naučí špatného. V průběhu umístování nejsme dobře vnímáni. “

K5 – „Rodina vyhledává aktivně pomoc. Zajímají se, kam dítě bude umístěno, popřípadě jaký učební obor bude studovat. Jak často bude jezdit domů na víkendy. Většinou jsou aktivní a chtějí získat veškeré informace. “

Ú1 – „Tak to samozřejmě vychází z toho, jakou roli tam ten kurátor má. Pokud snaha o umístění dítěte nevychází od rodičů dítěte, tak ho berou jako někoho, kdo jim nežádoucím způsobem vstupuje do života (tzn. negativně). Je to samozřejmě individuální. “

Ú2 – „Rodina vnímá nařízení ústavní výchovy různými způsoby. Jako hroznou věc, která vzala dítě od matky, jako ztrátu finančních záruk (rodina přijde o přídavky na dítě nebo o příspěvek na péči, výnosy z trestné činnosti), jako poslední možnost a východisko z beznadějné situace (dítě doma krade a prodává věci a kupuje si drogy, způsobuje škody, nikoho nerespektuje a fyzicky napadá členy rodiny...), jako řešení svých výchovných nezdarů („tak nám ho tam vychovejte“, „co tam s ním vlastně děláte, vždyť už je u Vás měsíc a je stále stejný“...). “

V případě, že pomoc kurátora (a dalších subjektů) dítěti s poruchou chování v přirozeném prostředí nesměruje k žádoucímu cíli, dává kurátor podnět soudu k nařízení ÚV. Toto rozhodnutí je v protikladu se současným veřejným postojem, který považuje ÚV za nevhodné řešení a dochází k omezování zařízení ÚV. Kurátor je tedy nucen aktivně a důsledně argumentovat soudu potřebnost nařízení ÚV. V případě, že je shledána jako potřebná, vybírá ve prospěch dítěte vhodné zařízení, které z jeho pohledu nabízí kvalitní péči a možnost absolvování vhodného vzdělání pro budoucí profesní uplatnění a finanční osamostatnění. Vzhledem k uvedenému a k aktuální omezené kapacitě vhodných zařízení udržuje kurátor aktivní kontakt s jejich zástupci pro možnost umístění dítěte do nejvhodnějšího zařízení, případně s nimi vyjednává pro nastavení nejvhodnějších podmínek. Vzhledem k tomu, že je nařízení ÚV pro dítě radikální zásah do jeho života, snaží se kurátor o co možná nejjednodušší překonání této situace svým partnerským přístupem k dítěti. Zároveň se snaží aktivně pracovat s rodinou na nápravě situace a odstranění příčiny problému, aby navrácení dítěte do přirozeného prostředí bylo co možná nejrychlejší. Tato spolupráce se odvíjí od přístupu rodiny a jejího nahlížení na příčinu problému.

5.2 Dílčí výzkumná otázka č. 2

Předmětem DVO2 je vlastní činnost kurátora související s podporou dítěte v zařízení ÚV a podporou ozdravení jeho rodiny pro zlepšení situace a umožnění návratu. Témata a sub témata zařazená v této kapitole se kromě uvedeného soustředí také na spolupráci kurátora se zařízením ÚV.

5.2.1 Podpora dítěte

Hranice podpory nabízené dítěti umístěnému v ÚV jsou ovlivněny na jedné straně vlastními pravomocemi a provozními možnostmi kurátora, na druhé pak očekáváním dítěte a jeho ochotou spolupracovat. Omezené možnosti osobního kontaktu řeší kurátor aktivním přístupem v hledání a poskytování nadstandardního osobního kontaktu. Případně vyhledává, nabízí a využívá alternativní způsoby komunikace prostřednictvím sociálních sítí atp. pro zvýšení frekvence kontaktu, byť nepřímého.

K5 – *„Návštěva dítěte je daná zákonem, kurátor musí dítě navštívit jednou za tři měsíce. Většina dětí se těší na sladkosti, které mu kurátor přiveze.“*

K1 – *„Můžeme jezdit i častěji a děláme to. (...) Schůzka je v podstatě jen plánovaný pohovor ve stanoveném čase, chybí tam bezprostřednost. Rádi bychom jezdili za dítětem častěji, protože tři měsíce jsou poměrně dlouhá doba, kdy se stane spousta věcí a některé by bylo třeba řešit dříve.“*

K2 – *„Pokud se něco řeší, tak ho navštívíme i dříve. Někdy třeba bylo dítě na pobytu (např. během jarních prázdnin), tak jsem s ním měla nadstandardní schůzku mimo zařízení v té době.“*

K3 – *„Někdy to dítě nemá zájem si popovídat, většinou když má špatnou náladu – z různých důvodů. U někoho je to vřelejší, u jiného taková spíš povinnost. (...) záleží i na tom dítěti, jestli chce spolupracovat...“*

K4 – *„My jsme vůči němu pořád aktivní. Není to tak, že se tam to dítě dá a pak už mě nezajímá a mám splněno... Ale jinak, aby ta práce měla smysl, tak to chce víc té aktivity. (...) Když člověk chce, tak si ten čas a možnosti taky najde. (...) Dáváme i e-mail, když třeba už nemůžou volat nebo něco a mají splín a potřebují se svěřit a třeba prosí o pomoc.“*

Ú1 – „Proti nám má nevýhodu v tom, že my jsme s tím dítětem pořád a od toho se ty možnosti vyvíjí.“

Ú2 – „Při návštěvách kurátorů v zařízení je klient zpravidla ochoten a spolupracuje, někdy se však může stát, že nemá dobrou náladu a nemluví, případně zcela bojkotuje návštěvu (většinou tehdy, když je negativně ovlivněn rodinou).“

Ú3 – „S problémy se spíše obrací na pracovníky zařízení. Je to dáno tím, že my jsme s tím dítětem pořád a ta interakce je intenzivnější.“

Ú4 – „Pokud je dítě již v zařízení, pak ta spolupráce dítě – kurátor je velmi dobrá. Dítě v něm vnímá ve většině případů oporu.“

Součástí podpory je i nalezení rovnováhy mezi požadavky dítěte a možnostmi kurátora. Tato „pravidla hry“ definuje kurátor dítěti s ohledem na jeho potřeby a zájmy, stejně jako na režimové možnosti.

K1 – „Ty děti si stěžují poměrně často, ale je na nás, abychom vyfiltrovali, kdy si to dítě stěžuje neodůvodněně, nebo je tam skutečný problém. Těch problémových situací je ale minimum.“

K3 – „Dost často si stěžují na to, že jsou na ně v zařízení požadavky na nějaké chování, na které nejsou zvyklé a doma se to dělat nemuselo. (...) Občas zkouší, co si můžou dovolit, nebo chtějí získat nějakou výhodu.“

K4 – „Dá se, ale jsou samozřejmě věci, přes které u nás „nejede vlak“ a je otázka, jak to to dítě bude vnímat. (...) Já se samozřejmě snažím dělat pro něj všechno, ale nebude si mě vodit kam potřebuje.“

Ú1 – „Někdy se třeba snaží prostřednictvím kurátora získat různé výhody a tak.“

Nezbytnou podmínkou pro navázání spolupráce a poskytování žádoucí podpory je kvalitní a pevný **vztah**, někdy překračující hranice zletilosti. Ten je ovlivněn individuálním přístupem nejen dítěte, ale také kurátora.

K1 – „U některých dětí je to velmi formální pozice, kdy ho pouštíme na pobyty k rodičům, jezdíme na monitorovací schůzky atp. (...) Určitě jim nejsme nejbližší, to ani není možné při té frekvenci. Ale je tady důležité, aby se tady ta kontaktní osoba neměnila,

byla udržena navázaná důvěra a dítě vědělo na koho se obrátit a těšit se na návštěvu. “

K2 – „Postupně se ten vztah mění. (...) Jsou i děti v zařízení, za kterými nikdo nejezdí. My jsme pak jediní, kdo za nimi jezdí. Mám třeba klienta, který je na druhé straně republiky a nikdo z rodiny ho nenavštěvuje, tak jsem mu i posílala dárek k Vánocům. Tam se samozřejmě obtížně realizují nadstandardní schůzky, ale v tomhle případě jsem mu zprostředkovala kontakt s místními kolegy. “

K5 – „Čím delší dobu se spolupracuje, dítě získá větší důvěru ke kurátorovi. “

K3 – „Je samozřejmě důležité, abych s ním jednala férově a mohlo se spolehnout, že když něco řeknu, tak to platí, (...) ale i tak si myslím, že mám s těmi dětmi dobrý vztah a oni to vidí taky tak. “

K4 – „Vztah se dá ovlivnit, hlavně tou důvěrou, ale zároveň si udržet mantinely. Nenechat se stáhnout – oni to pak vycítí a využijí. (...) S někým jsme v nadstandardním kontaktu (...) i když víme, že dělají opravdu hrozné věci. Ale víme proč, známe příčinu, máme pochopení a oni vědí, že mají jenom nás a mohou se na nás spolehnout. “

K1 – „Chodí za námi i v dospělosti, říkají nám, jak se mají, nebo něco potřebují a nedokáží si poradit. Ví, že se na nás mohou spolehnout, protože jsme pro ně konzistentní, stabilní ve svém postoji vůči nim. “

K4 – „Vlastně jim říkáme – když budeš něco potřebovat, tak přijď. “

Ú1 – „Někteří mají s dítětem navázaný kladný vztah a mají nadstandardní přístup. Jako příklad mohu uvést případ, kdy se kurátor přijel rozloučit s dítětem přes celou republiku, a naopak ten co to měl v podstatě nejbliž, tak ten se tu neukázal. “

Ú2 – „Dobrý kurátor má s dítětem mnoholetý vztah, většina sociálních kurátorů se o toto snaží. “

Ú3 – „Někdo je aktivní a snaží se s dítětem pracovat i v ústavní výchově, jinde je to jen na úrovni plnění povinností. Od toho se ten vztah potom odvíjí. “

Ú4 – „Pokud je kurátor spolupracující, je to vždy pro dítě přínosné, i pro ústav. “

Kurátor si je neustále vědom skutečnosti, že prostředí ÚV není s ohledem na potřeby a zájmy dítěte pro jeho vývoj optimální, a proto všestranně **podporuje návrat** dítěte do přirozeného prostředí vlastní rodiny, ať už formou občasnou, nebo definitivní.

K1 – „*Jsou v nepřirozeném prostředí v interakci s ostatními, nějak to prožívají...*“

K2 – „*Ale i přesto si myslím, že ty děti v ÚV strádají (...) Ono to taky nepůsobí dobře na ty děti, které zůstanou sami v zařízení, kdy ostatní odjedou na návštěvu rodiny.*“

K3 – „*...pořád je pro něj ta ÚV nepřirozené prostředí a za mě ne tak docela vhodná.*“

Za tímto účelem neustále monitoruje stav rodinného prostředí a vyhodnocuje vhodnost kontaktu dítěte s rodinou, případně vhodnost zrušení ÚV.

K3 – „*Využívá se maximálně, pokud je prostředí – rodina, kam má dítě jít, bezpečné.*“

K1 – „*Je to na základě situace v rodině, jestli je tam vše v pořádku a jestli máme za to, že to dítě nebo rodina zvládne. (...) Vnímám to jako důležitou součást procesu, protože to dítě se musí připravovat na život mimo zařízení. (...) Pokud ale vyhodnotíme, že dítě je skutečně schopné fungovat mimo ÚV, pak jí opravdu rušíme.*“

K2 – „*Záleží samozřejmě, jaké jsou podmínky v rodině, jestli je to vhodné prostředí a co to dá tomu dítěti.*“

K4 – „*Dělají se dlouhodobé pobyty, třeba celé prázdniny. My chodíme do těch rodin, zjišťujeme, monitorujeme. (...) My pro ně máme pochopení, děláme „psí kusy“, aby mohly někam jet (třeba na Vánoce) a oni se pak odvděčí, že někde krade, fetuje...*“

K5 – „*Návrat do rodiny je motivací pro dítě (...) Kolikrát je to jediná motivace pro dítě, proč dodržuje daný režim v zařízení, protože chce jet domů za rodinou.*“

Ú1 – „*...nemyslím si, že je tady z jejich strany obecně nějaká snaha to nějak nevyužívat nebo omezovat. (...) pokud je to prostředí rodiny v pořádku...*“

Ú2 – „*Zájmem všech zúčastněných (ústav, dítě, rodič, OSPOD) je, aby nebyly přerušeny kontakty s rodinou.*“

Ú4 – „*Pokud je prostřední rodiny podnětné a bezpečné a dítě posune dál...*“

V případě, že kurátor neshledává návrat dítěte do rodiny jako vhodný pro jeho další vývoj, **podporuje setrvání a další rozvoj** dítěte v ÚV v rozporu s všeobecným trendem k rušení ÚV. A to z hlediska krátkodobého – omezení negativních vlivů prostředí, tak z hlediska dlouhodobého – umožnění získání profesního vzdělání s možností budoucího profesního uplatnění a zisku finanční nezávislosti po zapojení do běžného života. Toto rozhodnutí je ovlivněno jak aktuálním stavem dítěte a rodinného prostředí, tak praktickými zkušenostmi svého předchozího působení. To však neznamená, že přestává působit na rodinu ve smyslu její sanace a možnosti návratu dítěte.

K1 – *„Kolikrát je tenhle stav i lepší pro dítě, než abychom to zbytečně lámali přes koleno a nutili ho být ve špatném prostředí. Ono se pak stejně vrací zpět do ÚV, těžce to zvládají, postupně ztrácí naději a přestávají řešit i další věci. Dostávají se do stavu, kdy nemají co ztratit.“*

K4 – *„Doma to prostě nefunguje tak jak by mělo, vzájemná interakce s rodiči nefunguje (...) Jako některý děti k tomu dojdou samy, že doma nechtějí být. (...) Hlavně jde o to, aby z těch dětí aspoň něco bylo. Abychom jim aspoň umožnili nějaký vzdělání a víme, že pokud se vrátí zpátky, tak už nedodělají nic. Takže se je snažíme motivovat k tomu, jestli není lepší tam zůstat a dodělat to vzdělání. Někdy se ty děti daří přesvědčit a zůstávají i po té zletilosti a chtějí si to vzdělání dodělat.“*

K2 – *„Výhoda toho zařízení je, že si mohou dokončit vzdělání, udělat si řidičák.“*

Ú2 – *„Snahou je udržet mladistvého v učilišti a přimět ho k dokončení vzdělání. Návrat do rodiny by neměl být upřednostňován před dokončením vzdělání. (...) Pokud klient odejde zpět do rodiny a zanechá studia, nikdy už své vzdělání nedokončí.“*

V každém případě podporuje kurátor dítě v jeho dalším rozvoji a možnosti být jeho aktivním činitelem. U umístěného dítěte shledává možnost podpory spíše na straně zařízení, nicméně i tak se snaží s dítětem řešit tuto otázku a v případě potřeby hledat alternativní zařízení, které by nabízelo příznivější podmínky v tomto směru.

K2 – *„Pokud se jedná o výběr druhu školy, tak je směřujeme na odborníky v daném zařízení, kteří jim pomohou s výběrem vzhledem k jejich možnostem.“*

K3 – *„Můžeme to s ním řešit v rámci pravidelných schůzek, ale to je tak všechno. Tady je zase větší prostor na straně zařízení.“*

K5 – „Je důležité znát názor dítěte, pracovníci zařízení i kurátoři chtějí vědět, co chce dítě do budoucna dělat. Co chce studovat, kde chce bydlet atd.“

K4 – „...pokud to dítě je už v zařízení a víme, že to dítě má na víc, tak se snažíme ho přemístit. (...) Je to možnost, jak to dítě motivovat (...) A i ty zařízení to vidí, že tam třeba to konkrétní dítě strádá a řeknou nám to.“

Ú1 – „Pokud už je dítě u nás, pak ten prostor je asi minimální (...) Větší prostor působit tady máme my...“

Ú3 – „I tady jsou ty možnosti kurátora s ohledem na omezené návštěvy malé. Působí spíše pracovníci v zařízení.“

V případě, že dítě setrvá v ÚV a bude jí opouštět až nabytím zletilosti, pak je ze strany kurátora maximální snaha o co nejsnazší vstup a umožnění zapojení do běžného života.

K1 – „My se snažíme, aby podmínky dítěte pro vstup do dospělosti byli co nejjednodušší. (...) Provazují se služby, které na nás navazují tak, aby klient nezůstal sám bez pomoci.“

K2 – „...děláme případové setkání, když klient opouští zařízení. Toho se účastníme my, rodiče, kurátor pro dospělé, zástupce domu na půl cesty atp. a připravujeme ten proces.“

K4 – „...jakmile se blíží ta zletilost, tak se snažíme to dítě na to připravovat a mluvit s ním a jestli si uvědomuje co ho čeká a jaké jsou pak navazující možnosti.“

Podle kurátora probíhá u dítě v jeho přístupu **vývoj** a v průběhu času začne vnímat poskytovanou podporu jako přínosnou pro sebe sama.

K3 – „Jasně, časem vnímá tu změnu, která je pro něj dobrá – většinou.“

K5 – „Dítě má čas přemýšlet nad svým závadovým chováním a učí se to změnit.“

K4 – „Je to dítě od dítěte. Někdo je zasekej, jede si svoji a někdy se podaří tak jako zapůsobit, že to dítě změní a přehodnotí svůj život. (...) Názory se mění. Taky někdy účelově – třeba před soudním jednáním, když se má řešit zrušení ústavní výchovy.“

K1 – „Dokonce si myslím, že v průběhu té spolupráce, začne častěji dítě vnímat ten proces jako příležitost, spíše než ten dospělý. (...) když už jsou v zařízení a pochopí, jak se v těch hranicích pohybovat, tak vlastně zjistí, že je jim dobře.“

K2 – „...dochází k tomu, že zažívají jakousi normálnost proti tomu, co zažívaly ve své rodině. Mají možnost se účastnit různých volnočasových aktivit. (...) Myslím si ale, že tohle docení plnohodnotně až zpětně, až budou dospěli.“

Ú1 – „Záleží na přístupu konkrétního dítěte. Jsou takové, které víceméně pochopí, že je ta ústavní výchova pro jejich dobro, nebo jí berou jako nutné zlo.“

Ú4 – „Rozhodně se mění, jak je dítě v ústavu déle, stárne, řeší jiné věci – budoucí studium, povolání. Velmi často zrušení ÚV či jiné možnosti.“

Ú3 – „Těch okolností je tam víc – momentální nálada, situace atd.“

5.2.2 Spolupráce zařízení ústavní výchovy

V rámci podpory dítěte v ÚV je nezbytně nutná spolupráce kurátora a zástupců jednotlivých zařízení. Tato spolupráce je ze strany kurátora směřována mimo jiné k zajištění **práv a potřeb dítěte**, kdy samo dítě má možnost poukazovat na porušování svých práv a potřeb ze strany zařízení a tím iniciovat další kroky směřující k nápravě.

K1 – „...ty děti by měly být slyšet, i když si můžou vymýšlet různé historky, kdy jim má být ubližováno (a děje se to), ale ne příliš často. (...) Stává. No a snažíme se to řešit pomocí měkkých metod. Pokud tam totiž půjdeme do odboje, tak to tomu dítěti může spíš ublížit. Takže mu nabízíme podporu, vyslechneme ho a společně plánujeme co dál aby to bylo v jeho zájmu. Pokud je už situace neúnosná, tak jsme nuceni to zařízení měnit.“

K4 – „Někde je ta práce s dětmi jiná než jinde. (...) Někde jsem třeba řešila s vedením vzájemné vnímání ústavní výchovy a jejího významu...“

K5 – „Stává se to, ale není to časté. Když dítě zavolá, problém se řeší se zařízením ve prospěch dítěte. (...) Nikdy, žádný problém, vždy jsme se na všem domluvili.“

K2 – „Já jsem se s tím osobně ještě nesečkala, ale vím, že kolegyně ano a že to pak řeší s tím zařízením. (...) Většinou nám vyhoví, ale zase je to individuální.“

K3 – „*Tady nevidím ze strany zařízení, kde mám, nebo jsem měla umístěné nějaké dítě, jakékoliv pochybení. (...) Pokud je to potřeba tak komunikujeme a najdeme společnou cestu.*“

Ú1 – „*Jsou případy, kdy se klient snaží prosadit si svou a stěžuje si u kurátora na naše postupy, ale to jsou ve většině případů smyšlené incidenty. My to s kurátorem v každém případě komunikujeme a pokud je to odůvodněné, tak to dále řešíme.*“

Ú2 – „*Pokud má kurátor požadavky a návrhy na zlepšení přístupu ke klientovi, zpravidla věc konzultujeme s vychovateli, učiteli, etopedem a klientem, aby došlo ke všestranné spokojenosti.*“

Ú4 – „*Každý návrh na zlepšení vnímám jako možnost dítěti pomoci. Vždy je respektován a zvážen.*“

V hledáčku zájmu kurátora je i dohled nad vhodnou mírou nastaveného **režimu**, který může být nepřiměřeně omezující v neprospěch dalšího rozvoje dítěte. V takovém případě komunikuje se zařízením možnosti optimalizace.

K4 – „*V rámci těch ústavů funguje nějaký režim, kterému se to dítě musí přizpůsobit. (...) Ten režim je pro ně důležitý i proto, že doma ho třeba neměly vůbec a nějak se to musí vyrovnat.*“

K5 – „*Dítě, pokud vykonává a splňuje v zařízení povinnosti, nemá problém s vycházkami, používání mobilního telefonu atd.*“

K1 – „*Určitě vychází z potřeb dítěte, má samostatné vycházky, odvíjí se to od vnitřního řádu, který musí dodržovat. (...) nepochybně tam jsou nějaká výchovná opatření ze strany zařízení. Jiná motivace těch dětí tam není ani možná. (...) Když je nějaký náš podnět logický, tak se o tom bavíme, ale není to tak, že by beze zbytku přijímali vše, co jim řekneme.*“

K3 – „*Z mé zkušenosti to je většinou pouze subjektivní pocit a ten režim je tam v pořádku. Je na nás a ve spolupráci se zařízením, abychom to komunikovali a řešili jen podstatné věci.*“

Ú2 – „*Režim zařízení vychází z vnitřního řádu, každý vychovatel má možnost upravit svým dětem ve skupině podmínky „na míru“. Podmínky jsou vstřícné.*“

Ú1 – „*Tak samozřejmě tady jsou režimová opatření a omezení, protože jsme výchovný ústav a je potřeba těm klientům nastavit pravidla (...) ale pokud mají nějaké požadavky a jsou věcné, pak se tím v rámci možností zabýváme.*“

Ú3 – „*Jsem toho názoru, že ÚV a nastavený režim je velmi optimální pro pozitivní vývoj dítěte. (...) pouze ojediněle jsou požadavky zcestné...*“

Ú4 – „*Režim je vyhovující, odpovídající potřebám dítěte. (...) Požadavky jsou vždy zohledňovány a diskutovány...*“

Dalším kritériem, které kurátor v rámci spolupráce rovněž sleduje, je aktivita zařízení **podporující návrat** dítěte do přirozeného prostředí, zejména umožnění kontaktu s rodinou.

K2 – „*... celkově ta snaha tam je.*“

K1 – „*Ty zařízení se o to snaží vždy, aby se děti vracely do rodiny. Z mého pohledu jsou v tomhle směru aktivní, snaží se přimět rodiče k návštěvám, aby se zajímali atp.*“

K3 – „*...vnímám pro to z jejich strany podporu. Vycházky i pobyty jsou realizovány. Ale musí tam být i vůle rodiny.*“

K5 – „*Pracovníci pracují na tom, aby se dítě vrátilo do rodiny.*“

Ú1 – „*O to se snažíme vždy v první řadě. Máme zájem na tom, aby se tak dělo, všemožně to podporujeme (...) Jak návštěvy, tak vycházky jsou jim umožněny (...) chceme, aby se vídaly s rodinou a byla tam snaha o zlepšení vztahů a podmínek.*“

Ú3 – „*Naši snahu hodnotím velmi kladně, bohužel možnosti většiny dětí jsou velmi omezené. Ať už je to nefungující rodina, nebo poruchy chování.*“

Ú4 – „*Je to opět nezájem rodičů, proč se děti nevrací do původní rodiny i přes naši snahu.*“

V zájmu dítěte a zajištění kvalitní pomoci se kurátor snaží o navázání, udržení a případně zlepšení **vztahů** a spolupráce se zástupci jednotlivých zařízení ÚV.

K1 – „*Z naší strany je snaha o partnerský vztah na profesionální úrovni a v 99 % případů to tak opravdu je. Určitě se najdou případy, kdy to drhne, ale tam na tom pracujeme, hlavně proto, aby to nemělo negativní vliv na děti.*“

K2 – „Za mě spolupráce v pořádku. Vždy se dokážeme dohodnout, ale já zas nedělám tuhle práci tak dlouho...“

K3 – „V drtivé většině jsou to korektní a profesionální vztahy. Někde to přechází až do přátelské roviny, takže já si nemohu stěžovat.“

K4 – „Jsou i takové, kde mám výhrady ke spolupráci a jejich přístupu k dítěti, ale to je opravdu minimálně.“

K5 – „Vždy spolupráce bez problémů.“

Ú1 – „...chceme, aby i vztah s kurátorem byl na dobré úrovni. Máme zájem na tom, aby spolupráce s dítětem byla po všech stránkách pozitivní. Nutno dodat, že přístup a aktivita kurátorů je také rozdílná.“

Ú2 – „Vztahy s kurátory jsou až na výjimky dobré, zpravidla nám všem jde o to, abychom v rámci svých možností klientovi pomohli...“

Ú3 – „Za mě ve většině případů máme velmi dobré vztahy. Je to vždy lepší ve prospěch dětí.“

Ú4 – „V podstatě velmi dobrý, hodnotím kladně.“

5.2.3 Podpora rodiny

Mimo již výše uvedených faktorů, které ovlivňují proces podpory dítěte umístěného v ÚV, je dalším podstatným zúčastněným subjektem rodina tohoto dítěte. Pro co možná nejkratší pobyt v zařízení ÚV a návrat dítěte do přirozeného prostředí je nezbytná také dostatečná **motivace k návratu** ze strany rodiny.

K5 – „Chtějí, aby dítě přijelo na víkendy. Stává se, že i děti kryjí, chodí s nimi k lékaři a děti zůstávají doma nemocné a nevrací se zpět do zařízení.“

K1 – „To se ale často neděje, rodiče zjistí, že se jim uleví od těch dětí, když nejsou doma a ony pak zůstávají odložené v zařízení.“

K3 – „...nebo nemají zájem o to, aby se to dítě vrátilo. Stává se, že ho vlastně odloží do ÚV a mají od něj klid.“

K4 – „*Někdo se snaží, jezdí dítě navštěvovat nebo si ho bere domů na dovolenky. Někomu to vyhovuje, že je dítě umístěné a jede si po svém. Někdo hraje zájem jen na oko, aby se neřeklo že nemá zájem, ale realita je jinde.*“

K1 – „*Až když dosáhnou zletilosti si na ně vzpomenou. Obzvláště dnes v souvislosti se zaopatřovacím příspěvkem, což je pro ně atraktivní jako zdroj snadného příjmu.*“

Ú1 – „*Na druhou stranu musím říct, že někdy ty rodiče ani nemají zájem se jet podívat, kam a do jakého prostředí jejich dítě jde...*“

Ú2 – „*Někdy je situace ještě horší. To, když si po letech nezájmu vzpomenou, že by z dítěte ve výchovném ústavu mohli ještě nějak finančně profitovat a ozvou se.*“

Ú4 – „*Pro nezájem rodičů se děti ne vždy vrací do původní rodiny i přes snahu naší a kurátora.*“

Od přístupu rodiny a její motivace k návratu dítěte z ÚV se pak odvíjí i její spolupráce na vlastním ozdravení. Kurátor i zástupci zařízení vnímají individuální snahu rodinných příslušníků při udržování a rozvíjení vztahu s dítětem a následnou spoluprací při **sanaci** vlastní rodiny.

K4 – „*Naše role tím umístěním nekončí, naopak je teď obecně velká snaha na sanování rodiny a vracet to dítě domů skoro za každých okolností. My se snažíme hodně, ale někdy je to těžký, ty lidi musí změnit své myšlení, ale málokdo je toho schopný.*“

K1 – „*My se fakt snažíme, šlapeme do toho, podporujeme všestranně rodinu i nad rámec našich povinností, ale ty rodiny často selhávají, ovlivňuje to ten lidský faktor.*“

K2 – „*Někdy rodič umístěného dítěte narovinu řekne, že si nepřeje, aby se vrátilo z ÚV.*“

K3 – „*Z naší strany je snaha pracovat s rodinou na zlepšení situace, ale pokud není zájem, tak s tím nemáme šanci cokoli udělat.*“

K5 – „*Rodina, pokud může spolupracovat s neziskovými organizacemi, většinou nemá zájem, sanace pro ně není důležitá.*“

Ú1 – „*... tady to asi nejvíc selhává na té rodině. Buď není z její strany zájem, nebo není schopná se zlepšit. Ta úspěšnost je poměrně nízká.*“

Ú3 – „*Jeho možnosti jsou dány jeho pravomocí a podmínkami, ale v souhrnu vnímám výsledky jeho působení jako méně úspěšné.*“

U dítěte, které bylo umístěné do ÚV pokračuje aktivita kurátora v působení na dítě ve prospěch jeho dalšího rozvoje a zejména umožnění jeho návratu do přirozeného prostředí. Tato aktivita je limitována možnostmi kurátora přímo působit na dítě (těžiště působnosti je logicky přesunuto do rukou zařízení ÚV). Proto hledá a nabízí dítěti alternativní možnosti kontaktu a podpory pro jeho optimální rozvoj. Tímto způsobem navazuje a udržuje s dítětem vztah, jehož prostřednictvím může efektivněji působit na dítě s možností udržení vztahu a podpory i po ukončení ÚV. V rámci podpory návratu dítěte do rodinného prostředí spolupracuje kurátor s rodinou dítěte ve snaze ozdravit (sanovat) toto prostředí. To je do značné míry ovlivněno individuálním přístupem rodiny a její motivací pro návrat dítěte ze zařízení. V případě, že se sanace rodiny nedaří, nebo nemá zájem o návrat dítěte, poskytuje kurátor podporu dítěti v zařízení ve prospěch jeho dalšího rozvoje s podporou budoucího profesního uplatnění a finančního osamostatnění. Tento cíl, stejně jako podpora návratu do rodinného prostředí, realizuje kurátor ve spolupráci s konkrétním zařízením ÚV. Zde jednak dohlíží na kvalitu poskytované péče a dodržování adekvátního režimového omezení, ale také udržuje a rozvíjí vztahy s jednotlivými zástupci těchto zařízení pro zajištění optimální pomoci dítěti.

5.3 Dílčí výzkumná otázka č. 3

Rozhodnutím o iniciování nařízení ÚV kurátor očekává, že takový krok přinese v životě dítěte a jeho rodiny prostor k napravení problému a umožní dítěti brzký návrat zpět do přirozeného prostředí, nebo jej alespoň připraví na budoucí život v přirozeném prostředí po zániku ÚV.

5.3.1 Efektivita ústavní výchovy

Efektivitu rušení ÚV a návratnost dítěte do rodiny spojuje kurátor na základě vlastní zkušenosti s úspěšnou resocializací dítěte a sanací rodinného prostředí.

K1 – „*Někdy ho vnímám jako efektivní, daří se nám to. Ale spíš ne. (...) Já to odhaduji tak na 20 % dětí, které se vrací do rodiny. Je to málo.*“

K2 – „*Můj názor je, že většina dětí tam setrvá do zletilosti. Ono dost těch dětí tam je pro své patologické projevy a je tam nutná ta resocializace.*“

K3 – „Moc ne, je to málo. (...) Občas se to i podaří, ale většinou ne. Ve většině případů není snaha ze strany rodiny – může tam být trvalý problém...“

K4 – „Někdy strašně chtěj, ale vlastně pro to nedokážou nic udělat. (...) To už i poznáme, kdy jsou rodiny, kdy víme, že tam to dítě zůstane. U některých doufáme, že se nám to podaří zlomit, že pochopí, a to dítě jde třeba za rok domů. Ale také se pak třeba tyhle děti zase vrací do ústavu. Asi to nemůžu vyjádřit nějak procentuálně.“

K5 – „Většina dětí zůstává do zletilosti, podmínky v rodině nejsou dostačující k tomu, aby se dítě mohlo navrátit domů před jeho zletilostí.“

Ú1 – „...z dlouhodobého hlediska to vnímám tak, že ti klienti končí ústavní výchovu spíše nabytím zletilosti.“

Ú2 – „Ve výchovném ústavu je poměr zrušení ústavní výchovy/zánik ústavní výchovy asi jedna ku pěti.“

Ú3 – „Ten počet dětí je bohužel minimální, většina zůstává v ústavní výchově do zletilosti.“

Ú4 – „Po ukončení povinné školní docházky je to tak 15–20 % dětí vracející se do rodiny. Po dosažení 18 let a ukončení ÚV cca 50 %.“

Stejně jako v předchozím případě hodnotí kurátor, na základě vlastní praktické zkušenosti u původního klienta, **efektivitu reintegrace v dospělosti** vzhledem k vynaloženému úsilí. Zohledňuje zde faktory, které mohou mít zásadní vliv na úspěšnost zapojení klienta do běžného života.

K1 – „Díky mé dlouholeté zkušenosti vím, že ten efekt, který od toho očekáváme, je minimální. (...) Ono se to dítě pak vrací do původního, nezměněného prostředí. (...) Často to dítě nemá podporu ve vlastní rodině. (...) V rámci zařízení se naučí dodržovat stanovená pravidla atp., ale s návratem do rodiny to končí. (...) vnímám nízkou míru úspěšnosti při zapojení do pracovního procesu. Je pak vidět, že odpadne tlak na ty děti, který je nutí dodržovat nějaký režim...“

K2 – „A po jejich návratu do přirozeného prostředí se pak jeví ta ÚV jako zbytečná ztráta času. To jejich prostředí je pak stáhne zpět do svého způsobu života. (...) V tom

rodinném prostředí už jsou poskytována opatření na bázi dobrovolnosti a je na nich, jestli toho využijí a budou chtít pomoc.“

K3 – *„Když ho to vrátí do starých kolejí a nemá sám vůli se z toho dostat, tak je tam kde byl a veškerá práce byla k ničemu. A ono to tak bohužel je.“*

K4 – *„A i se ty děti potom na nás obracejí, že jsme pro ně blízcí. (...) A my pak máme zpětnou vazbu v tom, jak se jim daří a jsme rádi, když vidíme, že se jim daří, mají práci, bydlení. (...) Nebo vnímáme informace z médií, kdy se něco stane a dáváme si informace dohromady.“*

Cílem vynaložené aktivity kurátora u dítěte umístěného do ÚV je jeho resocializace ve spolupráci se zařízením ÚV. V případě rodiny tohoto dítěte je to sanace rodinného prostředí. Oba cíle směřují v ideálním případě ke zrušení ÚV a návratu dítěte do rodiny. Pokud se tento záměr nepodaří, je snahou umožnit dítěti po nabytí zletilosti plnohodnotné a společensky přijatelné zapojení dítěte do života společnosti v přirozeném prostředí.

6 Diskuze a shrnutí výsledků

Předmětné výzkumné šetření si kladlo za cíl zjistit, jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti, které je pro poruchu chování umístěno do ústavní výchovy. Zda má kurátor možnost být aktivním činitelem procesu ÚV v celém jeho průběhu, jestli jej může ovlivňovat ve prospěch dítěte a jeho brzký návrat do přirozeného prostředí a jaké faktory mají podle kurátora vliv na úspěšnost jeho působení. V kontextu stanoveného cíle výzkumného šetření byla formulována hlavní výzkumná otázka: „Může být kurátor pro děti a mládež ze své pozice aktivním činitelem vůči dítěti s poruchou chování v zařízení ústavní výchovy?“ Ta byla následně zodpovězena prostřednictvím níže uvedených dílčích výzkumných otázek.

DVO 1: Má kurátor pro děti a mládež možnost působit ve prospěch dítěte v průběhu nařizování ÚV?

Veřejný ochránce práv na základě svého průběžného šetření v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy poukazuje na určitou nesystémovost a roztržičnost v poskytování sociálních služeb ohroženému dítěti a jeho rodině, stejně jako na nedostatečnou provázanost mezi státními institucemi a nevládním neziskovým sektorem. Vlastní proces je pak podle něho ovlivněn mírou aktivní spolupráce a očekávaným výsledkem všech zúčastněných. Negativní vliv na tento proces může mít v některých případech i vnější tlak na pracovníky OSPOD, aby děti z rodin neodebírali a vše řešili v přirozeném prostředí (Ombudsman, 2011).

Z výpovědí informantů je patrné, že činnost kurátora je před a při vlastním umístění dítěte do ÚV ovlivněna několika faktory, které musí zohlednit. Jednak je to aktuální trend omezovat využívání ÚV jako prostředku pro pomoc dítěti nejen s poruchou chování. V návaznosti na to vnímá kurátor znesnadnění procesních úkonů vedoucích k nařízení ÚV. Přitom dochází k prodlužování doby, kdy nadále působí negativní vlivy na dítě i jeho okolí. To může následně komplikovat vývoj situace v rodině a v konečném důsledku i požadovaný nápravný efekt. V této souvislosti je vhodné připomenout tvrzení České školní inspekce uvedené výše (viz kapitola 3.4) o možném negativním vlivu pozdního umístění dítěte s poruchou chování do institucionální péče (ČŠI, 2017). Ztížení podmínek umístění způsobuje i omezující se kapacita zařízení ÚV, která nejenže proces umístění prodlužuje, ale také negativně ovlivňuje možnost volby vhodného zařízení pro konkrétní dítě. Tato volba je navíc ovlivněna kvalitou péče a očekávanou efektivitou konkrétního

zařízení. Průběh poskytované pomoci a další vývoj bezesporu ovlivňují i hlavní aktéři, tedy dítě a rodina. Individuální přístup k řešení problému ovlivňuje nejen spolupráci s kurátorem, ale také výsledný efekt. Rozhodnutí kurátora iniciovat nařízení ÚV podporuje jeho názor na schopnost rodiny a dítěte řešit problém v přirozeném prostředí s dobrovolnou účastí na podpůrných aktivitách, které však podle jeho názoru nejsou dostatečně systémově zajištěné.

Kurátorovi současné možnosti působit ve prospěch dítěte v průběhu nařizování ÚV jsou ztíženy, zejména v historickém srovnání. V tomto kontextu a v nejlepším zájmu dítěte musí aktivně překonávat procesní i jiné bariéry, spolupracovat a komunikovat se zástupci jednotlivých zařízení ÚV stejně jako s dítětem i jeho rodinou.

DVO 2: Jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti v průběhu procesu ÚV?

Veřejný ochránce práv ve svém sborníku stanovisek z roku 2007 poukazuje na řadu zjištěných pochybení ze strany OSPOD a zařízení ÚV při práci s dítětem a jeho rodinou. Tato pochybení se měla týkat:

- nedostatečného kontaktu OSPOD s dítětem v zařízení,
- upřednostňování ÚV před sanací rodiny,
- neodůvodněného omezování krátkodobých pobytů dítěte v rodinném prostředí a omezování či zakazování návštěv dítěte v zařízení,
- nedostatečného informování rodičů o podstatných záležitostech týkajících se jak dítěte, tak samotných rodičů,
- nadměrného vymáhání dodržování režimových opatření (Motejl a kol., 2007).

Analýzou dat se nepodařilo potvrdit žádné z uvedených pochybení. Četnost kontaktů a podpora dítěte umístěného v ÚV je pro kurátora limitována jeho provozními možnostmi, ale také individuálním přístupem konkrétního dítěte. Jeho prostor pro přímé působení je zde logicky omezen. Na jedné straně vlastní aktivitou a iniciativou tyto limity odbourává a vytváří podmínky pro intenzivnější podporu a navázání kvalitního vztahu, na straně druhé musí stanovit její jasná pravidla, aby se udržela v potřebných mantinelech a nepřerostla v její zneužívání dítětem. Pro kurátora i zařízení ÚV je prvořadým cílem umožnit dítěti brzký a trvalý návrat do rodiny. V tomto směru aktivně podporují co možná nejčastější vzájemný kontakt mezi dítětem a jeho rodinou. Teprve v případě nezdaru přechází na náhradní cíl – podporovat nadále dítě v ÚV ve smyslu jeho dalšího rozvoje,

zejména jeho profesního vzdělávání a následného pracovního uplatnění. To však neznamená, že by byl prvořadý cíl upozaděn a přestal být aktuální. Celkový vývoj je do značné míry ovlivněn přístupem dítěte. Stejně tak je úspěšnost procesu ovlivněna individuálním přístupem rodiny a jí projevovaným zájmem o návrat dítěte z ÚV a snahou o napravení vlastního prostředí. Výzkum Štenclové a Čecha (2019), který se zabývá problematikou přípravy dětí na sociální začleňování po ÚV tento trend potvrzuje. Vyplývá z něj, že 98 respondentů z řad ředitelů dětských domovů v ČR spatřuje limity úspěšného působení v biologické rodině (73,9 %), nesystematičnosti státní podpory (64,8 %) a motivaci dítěte (61,4 %).

Aby byla zajištěna kvalitní a efektivní péče o dítě, dohlíží kurátor na to, zda nejsou ze strany zařízení ÚV potlačována práva, potřeby a zájmy dítě. Například nepřiměřeně omezujícím režimem, který by znemožňoval kontakt s rodinou. Vychází jak z podnětů umístěných dětí, tak z vlastního zjištění. Na základě vlastních zkušeností hodnotí nastavení režimových opatření pro dítě jako vstřícné a prospěšné.

Pozice kurátora pro děti a mládež je v průběhu procesu ÚV limitována vnějšími faktory – vlastními provozními možnostmi, přístupem dítěte a rodiny, v ojedinělých případech i zařízením ÚV. I přesto se snaží být aktivním činitelem a z této pozice působit na všechny zmíněné subjekty, zejména ve prospěch dítěte a jeho dalšího vývoje.

DVO 3: Jaký výsledný efekt je očekáván od ÚV?

Ze získaných dat je zřejmé, že vnímaný přístup dítěte i rodiny je podle informantů ryze individuální a není jej možné plošně zobecnit. Nicméně z většiny výpovědí vyplývá, že značná část dětí končí ústavní výchovu až nabytím zletilosti a jako hlavní příčina tohoto nezdaru je označována rodina dítěte. V případě, že setrvá v ÚV do nabytí zletilosti a následně se vrací do přirozeného prostředí, pak má na něj rozhodující vliv toto prostředí, ale také jeho volní vlastnosti. Dle názoru kurátorů a na základě jim dostupných informací, není ani zde vysoká úspěšnost žádoucí reintegrace, a to navzdory pozitivnímu vlivu předchozího působení ÚV. Podle Gjuríčové má institucionální péče více či méně pozitivní vliv na sociálně patologické projevy dětí. Pokud však nejsou dostatečně připravené na život v přirozeném prostředí a v tomto prostředí nedošlo k pozitivním změnám, pak po jejich návratu se jeví celý proces jako neefektivní. Vychází z provedeného výzkumu, který hodnotil efektivitu institucionální péče na základě úspěšné integrace dětí po návratu zpět do přirozeného prostředí. Výzkumným souborem

zde bylo 17 454 dětí, které mezi lety 1995 až 2004 opustily ústavní a ochrannou výchovu. Z celkového počtu se dopustilo trestné činnosti 9 751 dětí, tedy více než polovina a z toho 3 209 se jí dopustilo ještě před, nebo během institucionální péče. Dále bylo zjištěno, že po ukončení péče se do původní rodiny vrátilo 12 308 dětí, ze kterých se dopustilo trestné činnosti 7 574 (5 036 až po návratu do přirozeného prostředí) (Gjuričová, 2007). Uvedená data slouží vzhledem k značnému časovému odstupu pouze jako hrubý ukazatel efektivity ústavní výchovy.

Kurátor tedy od ústavní výchovy očekává pozitivní efekt při působení na dítě s poruchou chování. Nicméně si je vědom externích vlivů v přirozeném prostředí, které tento efekt mohou následně devalvovat.

Provedeným výzkumným šetřením a zodpovězením všech DVO bylo zjištěno, že kurátor pro děti a mládež má možnost být aktivním činitelem vůči dítěti s poruchou chování v zařízení ÚV. Pokud je středem jeho zájmu pomoci tomuto dítěti, pak jím vlastně být musí. Vychází to jak z funkčních povinností kurátora, tak to zároveň potvrzují výpovědi informantů z obou stran spektra. V případě, že kurátor shledá nařízení ÚV jako nezbytný prostředek této pomoci, pak musí aktivně spolupracovat s dotčenými subjekty, ale také překonávat bariéry, které mu jeho rozhodnutí znesnadňují a mohou také negativně ovlivňovat další vývoj dítěte a jeho rodiny. Aktivní spolupráce je od něho vyžadována i v průběhu ÚV, kdy je jeho působení na dítě a rodinu do značné míry limitováno provozními možnostmi a ochotou druhé strany spolupracovat na zlepšení. Tato spolupráce směřuje primárně k brzkému návratu dítěte zpět do rodinného prostředí, nebo alespoň k umožnění žádoucího rozvoje dítěte v prostředí ÚV a následné žádoucí reintegraci do přirozeného prostředí. Z výpovědí informantů je patrné, že v obou případech nemají očekávání vysoké úspěšnosti. I přesto v některých případech kurátor nařízení ÚV aktivně prosazuje. V souhrnu lze tedy říci, že kurátor má možnost být aktivním činitelem v uvedeném procesu, nicméně je tato aktivita ovlivněna přístupem jednotlivce (jak naznačují některé výpovědi informantů z řad zástupců zařízení). Je potěšující zjištění, že na základě získaných dat se jako pasivní jedinec neprojevil žádný z dotazovaných informantů.

Závěr

Diplomová práce se zabývá rolí kurátora pro děti a mládež v životě dítěte umístěného do ústavní výchovy. Cílem výzkumného šetření je zjistit, jaká je pozice kurátora pro děti a mládež k dítěti, které je pro poruchu chování umístěno do ústavní výchovy a jaké aspekty mají vliv na toto jeho působení.

Teoretická část práce se zaměřuje na vysvětlení základních pojmů, které jsou pro popisované téma stěžejní. V první řadě se jedná o ústavní výchovu, její definici, strukturu a organizační uspořádání. Dalším pojmem je sociálně-právní ochrana dítěte a orgány, v jejichž kompetenci je ochranu poskytovat. Jedním ze zástupců těchto orgánů je zde blíže definován kurátor pro děti a mládež, včetně rozsahu jeho působnosti. Poslední kapitola teoretické části vymezuje pojem dítě se zaměřením na jedince s poruchou chování, možnými příčinami vzniku poruchy chování, jejím vlivem na jedince a jak na takového jedince může působit ÚV.

Navazující empirická část představuje provedené výzkumné šetření, které bylo realizováno kvalitativní metodou, konkrétně tematickou analýzou získaných dat. Data byla získána od informantů prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Do výzkumného souboru bylo záměrným způsobem vybráno pět pracovníků kurately pro děti a mládež. S ohledem na zaručení určité míry názorové objektivity byli navíc do souboru zařazeni čtyři informanti z řad zástupců zařízení ÚV, kteří v rámci pomoci dítěti s poruchou chování kooperují s kurátory a mají větší či menší vhléd do zkoumané problematiky. Analýzou získaných dat bylo možné zodpovědět zvolené dílčí výzkumné otázky, které hledají odpověď na to, jaká je pozice kurátora vůči dítěti v procesu nařizování ÚV, následně v jejím samotném průběhu a jaká je očekávaná efektivita tohoto prostředku pomoci dítěti. Prostřednictvím odpovědí na jednotlivé DVO byla zodpovězena hlavní výzkumná otázka: „Může být kurátor pro děti a mládež ze své pozice aktivním činitelem vůči dítěti s poruchou chování v zařízení ústavní výchovy?“

Kurátor má podle vlastních slov možnost se aktivně podílet na pomoci dítěti s poruchou chování, pro kterou bylo z jeho strany iniciováno nařízení ústavní výchovy. Míra aktivity této pomoci však závisí na celé řadě proměnných – od individuálního přístupu kurátora k procesu, jeho provozním možnostem, přes ochotu a možnosti konkrétního dítěte a jeho rodiny spolupracovat na zlepšení, až po spolupráci s dalšími zúčastněnými subjekty, které se na poskytování pomoci a sociálně-právní ochrany podílejí. Ze získaných dat je patrné,

že ústavní výchova není ze strany kurátora brána jako poslední možné opatření, jak odebrat dítě z přirozeného prostředí a předat do péče jiné instituce, čímž by byla ukončena spolupráce. Naopak je zde patrná snaha volit ÚV až v krajním případě, po důkladném zhodnocení situace a nadále aktivně spolupracovat s dítětem i jeho rodinou, vytvářet a navazovat s nimi vztah a snažit se o zlepšení situace v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Tuto variantu pomoci volí i s vědomím nízké výsledné efektivity ÚV a zejména s ohledem na aktuální (ne)systemové nastavení pomoci dítěti a rodině v přirozeném prostředí, kde podle jeho názoru nemůže v některých případech zajistit dostatečnou podporu pro zlepšení problému.

Cílem diplomové práce není komplexně a do hloubky obsáhnout sociálně-právní ochranu dítěte, včetně všestranného zhodnocení fungování kurately pro děti a mládež a efektivity ÚV jako takové. Rozsah a zaměření práce včetně limitů pro její vypracování to dost dobře neumožňují. Zároveň širší výzkumného vzorku a možná názorová rozdílnost ovlivněná délkou praxe limituje možnost plošného zobecnění získaných výsledků. Je potřeba zohlednit i skutečnost, že nestrannost výpovědí z obou skupin informantů může být ovlivněna jak hodnocením sebe sama, tak vzájemnou znalostí a vztahovou provázaností. Pro realizaci dalšího výzkumného šetření v této oblasti a získání objektivnějších informací by bylo žádoucí zapojit do výzkumného vzorku také klienty, kteří mají osobní zkušenost s kuratelou a ÚV a jejich rodiče. Nicméně je na základě zjištěného možné poukázat na vyplývající fakt, že pro praktické využití by bylo přínosné, pokud by se pozornost kompetentních orgánů zaměřila na zlepšení systémové provázanosti sociálně-právní ochrany pomoci dítěti v přirozeném prostředí před stigmatizací ÚV a snahou jí plošně zavrhnout. Pravděpodobně by to mohlo více rozvázat ruce kurátorům pro aktivnější pomoc klientům a zároveň tak přirozeně omezovat ÚV.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama, 1989. Pyramida (Panorama). 440 s. ISBN 80-7038-044-6.

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. 208 s. ISBN 978-80-7476-020-4.

CRESWELL, John W. a CRESWELL, David J. *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Fifth edition. Los Angeles: SAGE, 2018. 304 pp. ISBN 978-1-5063-8670-6.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. české vyd.* Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. 776 s. ISBN 978-80-262-0873-0.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy. 2., přepracované a doplněné vydání*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). 400 s. ISBN 978-80-247-4674-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. 440 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2015. 544 s. ISBN 978-80-247-5447-5.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. 400 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a HARTL, Pavel. Nároky sociální práce a syndrom vyhoření. In: MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. s. 51–60. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich a MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. 336 s. ISBN 978-80-7367-825-8.

MOTEJL, Otakar a kol. *Rodina a dítě*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. Stanoviska: sborník stanovisek veřejného ochránce práv; 2. 215 s. ISBN 978-80-254-1750-8.

MYŠKOVÁ, Lucie (ed). *Sborník z konference: Možnosti práce s dětmi s poruchami (v) chování v ústavní výchově*. Praha: NÚV, 2019. 92 s. ISBN 978-80-7481-247-7.

PALKOSKOVÁ, Mirka a kol. Děti s delikventními nebo kriminálními projevy v anamnéze. In: MYŠKOVÁ, Lucie (ed). *Sborník z konference: Možnosti práce s dětmi s poruchami (v) chování v ústavní výchově*. Praha: NÚV, 2019b. s. 11–16. ISBN 978-80-7481-247-7.

PETRUSEK, Miloslav a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-164-1.

POKORNÁ, Věra. *Poruchy chování u dětí a jejich náprava*. Praha: Karolinum, 1993. 66 s. ISBN 80-7066-600-5.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5.

PRŮCHA, Jan a kol. *Pedagogický slovník*. 7. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2013. 400 s. ISBN 978-80-262-0403-9.

PTÁČEK, Radek a kol. Vliv náhradních forem péče na vývoj dětí – předběžné výsledky longitudinální studie. In: PACNEROVÁ, Helena a MYŠKOVÁ, Lucie (eds.). *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. Praha: NUV, 2016. s. 31–38. ISBN 978-80-7481-157-9.

SLOMEK, Zdeněk. *Etopedie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 96 s. ISBN 978-80-86723-84-6.

ŠTENCLOVÁ, Veronika a ČECH, Tomáš. Příprava dětí na odchod z DD jako prevence neúspěšného začlenění do společnosti. In: *Zagrozenia jednostki we współczesnym społeczeństwie*. Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB, 2019. s. 431–440. ISBN 978-83-65621-65-8.

ŠVAŘÍČEK, Roman. Kvalitativní přístup a jeho teoretická a metodologická východiska. In: ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. s. 12–27. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I*. Brno: Masarykova univerzita, 2008a. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání*. Brno: Paido, 2008b. 127 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

VOJTOVÁ, Věra. Podpora vztahů s rodinou u dětí s poruchami chování v ústavní výchově. In: BARTOŇOVÁ, Miroslava a VÍTKOVÁ, Marie. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami VI*. Brno: Paido, 2012. s. 275–284. ISBN 978-80-7315-235-2.

VOJTOVÁ, Věra a ČERVENKA, Karel. Výzkum jako inspirace pro intervenci v praxi školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. In: PACNEROVÁ, Helena a MYŠKOVÁ, Lucie (eds.). *Kvalita péče o děti v ústavní výchově*. Praha: NUV, 2016. s. 53–63. ISBN 978-80-7481-157-9.

Elektronické zdroje

Better Health Channel: *Behavioural disorders in children* [online]. Australia: Better Health Channel – Department of Health & Human Services, State Government of

Victoria, 2012 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://www.betterhealth.vic.gov.au/health/healthyliving/behavioural-disorders-in-children>.

BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* [online]. 2006, 3(2), 77–101 pp. [cit. 2023-08-29]. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa. ISSN 1478-0887. Dostupné z: <https://biotap.utk.edu/wp-content/uploads/2019/10/Using-thematic-analysis-in-psychology-1.pdf.pdf>.

ČSÚ. *Katalog produktů* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2022 [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/skoly-a-skolska-zarizeni-skolni-rok-20212022>.

ČŠI. *Tematická zpráva – Kvalita výchovně-vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2017 [cit. 2023-07-28]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%c3%a9%20zpr%c3%a1vy/01-F_TZ-Kvalita-vychovne-vzdelavaci-cinnosti-v-zarizenich-pro-vykon-UV-OV_FINAL-2-5.pdf.

GJURIČOVÁ, Jitka. Hodnocení systému péče o ohrožené děti. *Policista* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, © 2007, roč. 13, č. 12, příloha s. 1–8 [cit. 2023-09-07]. ISSN 1211-7943. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/12-zip.aspx>.

HOFSCHNEIDEROVÁ, Anna. *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte* [online]. Liga lidských práv [cit. 17. 7. 2023]. ISBN 978-80-87414-26-2. Dostupné z: <https://llp.cz/wp-content/uploads/Prakticky-pravni-pruvodce-nejlepsim-zajmem-ditete.pdf>.

Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí. *Funkce kurátora pro děti a mládež* [online]. Polička: Květná Zahrada, z. ú., 2023. 2 s. [cit. 2023-02-26]. Dostupné z: https://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/16cs_3.pdf&original=Funkce_kurator.

MKN-10. *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů: desátá revize: obsahová aktualizace k 1. 1. 2022*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. ISBN 978-80-7472-168-7. [online]. [citováno 2023-07-20]. Dostupné z: <https://www.uzis.cz/res/f/008374/mkn-10-tabelarni-cast-20220101.pdf>.

MPSV. *Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež*, In: Národní pedagogický institut ČR [online]. 2016 [cit. 2023-01-30]. Dostupné z: <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1525117926.pdf>.

MPSV. *Tisková zpráva* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2018. 1 s. [cit. 2023-02-27]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/519576/TZ_-_Ministerstvo_stahuje_Metodickou_prirucku_pro_kuratory.pdf/fcbf62e6-4d96-6b6a-7e3f-894e94b2b61a.

MPSV. *Statistiky* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2022 [cit. 2023-02-05]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/statistiky-1>.

MSMT. *Metodický pokyn č. j. MSMT-5808/2015* [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2015. 20 s. [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/file/35026_1_1/.

OMBUDSMAN, Veřejný ochránce práv. *Zpráva ze systematických návštěv školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranně výchovy 2011* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2019. 173 s. [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/2012/2012_skolska-zarizeni.pdf.

PALKOSKOVÁ, Mirka a kol. *Děti s projevy delikventního chování v institucionální výchově* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2019a. 79 s. [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <http://archiv-nuv.npi.cz/t/publikace-ustavka/deti-s-projevy-delikventniho-chovani-v-institucionalni.html>.

Sdělení č. 104/1991 Sb., sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte (Úmluvy o právech dítěte). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-01-31]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>.

UNITED NATIONS, COMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD. *General Comment no. 14 (2013) on the Right of the Child to Have His or Her Best Interest Taken as a Primary Consideration (art. 3 para 1)*. CRC/C/GC/14 [online] [cit. dne 17.07.2023].
Dostupné z: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FGC%2F14&Lang=en.

Usnesení č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky (Listina základních práv a svobod). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-01-31]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>.

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-01]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-02]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-169>.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-24]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2013-292>.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast10>.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s. r. o., 2010–2023 [cit. 2023-02-06]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>.

Seznam tabulek

Tabulka 1 <i>Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v ČR</i>	17
Tabulka 2 <i>Děti s ukončenou ústavní výchovou</i>	18
Tabulka 3 <i>Ukázka kódování</i>	47
Tabulka 4 <i>Seznam témat a subtémat</i>	48

Přílohy

Přepis rozhovoru s informantem K1

1. Jak dlouho děláte profesi kurátora pro děti a mládež?

„Tuhle profesi dělám už více než 20 let.“

2. Co Vás vedlo k výběru této profese?

„Nevím už přesně, co mě vedlo k výběru této práce, ale domnívám se, že jsem si jí vybrat měla. Když jsem šla po škole hledat práci, tak jsem šla na sociální odbor, kde jsem začínala jako sociální pracovníce na dávkách v hmotné nouzi. Když odcházela kolegyně z kurately, tak jsem to chtěla zkusit. A od té doby to dělám. Začínala jsem na té pozici jako hodně mladá, ale nikdy mi to nikdo z klientů nedal najevo.“

3. Jaký je Váš osobní názor na ústavní výchovu v kontextu ovlivňování vývoje dítěte?

„Díky mé dlouholeté zkušenosti vím, že ten efekt, který od toho očekáváme, je minimální. Když totiž opouští zařízení, tak se vrací vývojově do fáze, ve které byly před tím, než zařízení navštívili. Procentuální úspěšnost není vysoká. Jsou dvě linie. Jednak děti v dětských domovech, které nemají vlastní rodiny a zařízení jim zajišťují bydlení, život atp. Pak jsou to dětské domov se školou nebo výchovné ústavy, kde jde spíše o jakousi převýchovu. Tuhle převýchovu nebo napravení očekávají i jejich rodiče, ale bez aktivity z jejich strany. A to je asi ten důvod, proč se ten proces nedaří. Ono se to dítě pak vrací do původního, nezměněného prostředí. V rámci zařízení se naučí dodržovat stanovená pravidla atp., ale s návratem do rodiny to končí. Záleží také na tom, v jaké životní fázi se vrací zpět do rodiny, kolik práce na něm za tu dobu odvedeme a jestli se trefíme do správného momentu. My se jim v té ÚV snažíme připravit podmínky pro lepší život, ale záleží, jestli to ty děti pochopí a chtějí za tím jít. Při mé dlouholeté praxi se mi také stává, že mám v péči děti svých původních klientů, tzv. druhou generaci. Já se samozřejmě s klienty, kteří dokáží svou situaci vyřešit, setkávám minimálně (spíše náhodně). Vzhledem k charakteru své práce potkávám opakovaně ty, kterým se to nedaří. A tady se to pak přenáší na další generaci. Tihle rodiče pak při nezvládnutí situace snáze chápou skrze vlastní zkušenost ÚV jako způsob řešení situace. Určitě lépe než ostatní rodiče.“

4. Jak hodnotíte proces, který provází umístění dítěte do ÚV?

„Ten proces je dlouhý, těžkopádný se spoustou zádrhelů na cestě, které musíme překonávat jak my, tak klienti. Klienti očekávají, že dokážeme situaci řešit rychle, ale záhy zjistí, že to dokážeme řešit velmi pomalu a s obtížemi, což u nich vyvolá rozčarování. Oni přijdou s žádostí o řešení, ale ono to někdy trvá i půl roku. Ten problém se pak prohlubuje, vztahy se narušují a požadovaný efekt se nedostaví. V současné době je trendem opouštět od ÚV, snižují se kapacity zařízení. Na nás je tlak zvládat situaci v terénu, ale na to nejsou dostatečně zajištěné navazující služby a klienti často nejsou schopni zvládnout svoji situaci jen v terénu. Ten proces je komplikovaný. My musíme samozřejmě postupně využít dostupná opatření – od nejměkčích po nejtvrďší, ale to klienti často neradi slyší. Oni by radši řešení tady a teď. Ta ÚV také není vyřešení situace celé situace. Je to teprve začátek, kdy by si měli rodiče oddychnout, promyslet co dál a pracovat na zlepšení. To se ale často neděje, rodiče zjistí, že se jim uleví od těch dětí, když nejsou doma a ony pak zůstávají odložené v zařízení. Až když dosáhnou zletilosti si na ně vzpomenou. Obzvláště dnes v souvislosti se zaopatřovacím příspěvkem, což je pro ně atraktivní jako zdroj snadného příjmu.“

5. Jak si myslíte, že Vás vnímá rodina dítěte, které je umístováno do zařízení ÚV?

„Myslím si, že nás vnímají jako někoho, kdo je spasí a zároveň se na nás zlobí, že to nejde rychle. Záleží, jestli přichází a hledají u nás pomoc. Pak nás respektují, důvěřují nám, podílí se na řešení. V opačném případě, když ta rodina nevidí, že oni vlastně poškozují to dítě, tak jsme jejich nepřátelé. My jim vlastně ukazujeme, že v něčem selhali, a to nikdo nemá rád. Dokonce si myslím, že v průběhu té spolupráce, začne častěji dítě vnímat ten proces jako příležitost, spíše než ten dospělý.“

6. Jak si myslíte, že Vás vnímá dítě, které je umístováno do zařízení ÚV?

„To je individuální. Záleží také na tom, v jakém věku je to dítě. Moc malé děti jsou příliš zranitelné a citová deprivace tam hraje velkou roli. Starší dítě už může být hotová osobnost a je obtížné jej ovlivnit. Ale dokáže v tom procesu najít pro sebe výhody. Malé dítě je příliš zranitelné. Některé děti nás berou jako nepřátele, jako někoho, kdo jim bere svobodu, omezuje a nastavuje pravidla. Někdy jsme to my, kdo jim vůbec poprvé stanovuje nějaké hranice. Ale když už jsou v zařízení a pochopí, jak se v těch hranicích pohybovat, tak vlastně zjistí, že je jim dobře. Já mám zkušenost, že nás ty děti rádi vidí, těší se na nás. Obrací se na nás, když něco potřebují (i když toho pokaždé nedosáhnou). Chodí za námi i v dospělosti, říkají nám, jak se mají, nebo něco potřebují a nedokáží si

poradit. Ví, že se na nás mohou spolehnout, protože jsme pro ně konzistentní, stabilní ve svém postoji vůči nim.“

7. Myslíte si, že se jeho názor v průběhu času mění a případně jak?

„Nepochybně se mění. Mění se s náladou, v souvislosti různými situacemi. Mění se i tím, jak dospívá, dochází k nějakému prozření. Při odebrání z rodiny mě nenávidí a třeba za tři měsíce (na první návštěvě) mi řekne, že jsem vlastně měla pravdu.“

8. Domníváte se, že máte možnost tento vztah ovlivnit a případně jak?

„Určitě osobní angažovaností v tom případě, profesním přístupem. Nasloucháním potřeb toho dítěte, to je důležité. Neshazovat to dítě, nebagatelizovat problém. Brát je jako rovnocenné partnery, lidské bytosti.“

9. Jak obvykle probíhá schůzka s dítětem v zařízení ÚV?

„Je pravidelná, minimálně jednou za tři měsíce dle zákona. Můžeme jezdit i častěji a děláme to. Schůzka probíhá o samotě s dítětem, bez personálu zařízení. Někdy jsem s ním sama, někdy s kolegyní. Někdy tam může mít dítě kamaráda ze zařízení, pokud usoudím, že je to únosné vzhledem k situaci – můžeme to probrat zábavnější formou. Mě osobně chybí vidět ty děti v přirozených situacích, jak se chovají při volnočasových aktivitách atp. Schůzka je v podstatě jen plánovaný pohovor ve stanoveném čase, chybí tam bezprostřednost. Rádi bychom jezdili za dítětem častěji, protože tři měsíce jsou poměrně dlouhá doba, kdy se stane spousta věcí a některé by bylo třeba řešit dříve. Jsou v nepřirozeném prostředí v interakci s ostatními, nějak to prožívají a určitě si zaslouží, aby s nimi mluvil někdo z vnějšku, který mu umožní řešit záležitosti, které samo nedokáže.“

10. Jak vnímáte svou pozici ve vztahu k dítěti v ÚV?

„U různých dětí různě. U některých dětí je to velmi formální pozice, kdy ho pouštíme na pobyty k rodičům, jezdíme na monitorovací schůzky atp. U jiných jsme jedinou osobou z vnějšího zařízení, se kterou se setkávají. My jsme ti, kdo je spojuje s vnějším světem. Určitě jim nejsme nejbližší, to ani není možné při té frekvenci. Ale je tady důležité, aby se tady ta kontaktní osoba neměnila, byla udržena navázaná důvěra a dítě vědělo na koho se obrátit a těšit se na návštěvu.“

11. Jak hodnotíte postavení dítěte v rámci ÚV?

„Tohle se z mého pohledu hodně změnilo s nástupem významné pozice ombudsmana, který těm dětem nabízí obrovské zázemí a informuje je o jejich právech. Je jasné, že ta mince má dvě strany a třeba personál zařízení má často výhrady vůči práci ombudsmana. Ale ty děti by měly být slyšet, i když si můžou vymýšlet různé historky, kdy jim má být ubližováno (a děje se to), ale ne příliš často. To dítě potřebuje mít prostor říct, že se mu něco nelíbí. Tady je důležitá i ta naše pozice, kdy jsme pro to zařízení partnerem, je ochotné s námi vést diskuzi ve věci zastání dítěte a prosazování jeho práv. Kromě nás a ombudsmana, který na základě svých zjištění dává podněty a návrhy na zlepšení situace, dohlíží na dodržování práv dítěte státní zástupce. Z mého pohledu má tedy dítě možnost se aktivně podílet na své budoucnosti.“

12. Jak hodnotíte režim dítěte v zařízení?

„Určitě vychází z potřeb dítěte, má samostatné vycházky, odvíjí se to od vnitřního řádu, který musí dodržovat. V zařízení je systém odměn a trestů, ale už to není tak, že by mohli dítěti zakázat návštěvu v rodině za útěk, ale nepochybně tam jsou nějaká výchovná opatření ze strany zařízení. Jiná motivace těch dětí tam není ani možná. Mají samostatné vycházky vzhledem k věku, telefonický kontakt je možný v podstatě kdykoliv. Ty děti mají běžně u sebe telefony. Návštěvy ze strany rodičů jsou samozřejmě možné, ale často dochází k tomu, že ty děti nenavštěvují. Naopak ty děti třeba jezdí za rodinou. Tento režim je oboustranně propustný a podporovaný. V současné době není možné, aby byly dítěti zakázané návštěvy nebo pobyt u rodiny jako výchovný prostředek.“

13. Jak hodnotíte spolupráci ze strany zařízení při přebírání dítěte?

„Ta situace je v současné době super-dramatická. Ty zařízení jsou naprosto plné, mají vysoký převis požadavků na umístění. Ta poptávka je tak velká, že není šance uspokojit naše požadavky. Je to pak o osobních kontaktech, vyjednávání, dohodách. Někomu to funguje a někomu ne. Záleží na osobních kontaktech a zkušenostech. Ta situace je opravdu zoufalá, všichni jsme na pokraji sil, nemáme kam ty děti umisťovat. To je třeba situace z posledního měsíce, kdy obvoláváme zařízení po celé republice a oni v druhé větě řeknou „nemáme, na shledanou“. Oni za to samozřejmě nemůžou. Často se stane, že mají půlku dětí na dlouhodobém útěku, postel je volná, ale musí ji držet tomu útěkáři. A současný trend je takový, že mají být zařízení rušena. Obecně ÚV je vnímána negativně

a je požadavek, aby ta práce se přesunula do terénu. Na druhou stranu nejsou naše pozice navyšovány a neziskové organizace pracující v terénu, ale ty pracují na bázi dobrovolnosti a je iluzorní představa, že to bude fungovat. Někteří tihle klienti potřebují být tlačeni do plnění pravidel, ale dobrovolně je nechtějí dodržovat. My pak ty děti musíme nechávat v prostředí, což se třeba nelíbí školám a zlobí se na nás, že jim nepomáháme a ty děti neřešíme.“

14. Jak vnímáte využitelnost pobytu dítěte mimo zařízení ÚV?

„Krátkodobé pobyty povolujeme my (kurátoři) – nás se zeptá ředitel a my buď dáme, nebo nedáme souhlas. Je to na základě situace v rodině, jestli je tam vše v pořádku a jestli máme za to, že to dítě nebo rodina zvládne. Pokud jsou to delší pobyty, tak se jedná o dlouhodobý proces, který je připravovaný, předchází tomu případová konference, detailní plánování. Je v tom systém pojistek a opatření, aby to neselhalo. Pokud je využíváme, tak to je velmi dobře připravené a směřuje to k tomu, že tam bude podán návrh na zrušení ÚV. Je to jakoby na zkušenou, jestli se to osvědčí. Pokud ne, vrací se zpět do zařízení. Vnímám to jako důležitou součást procesu, protože to dítě se musí připravovat na život mimo zařízení. A i pro ty rodiče je to motivace.“

15. Jak vnímáte výsledek svého působení pro navrácení dítěte do rodiny?

„Někdy ho vnímám jako efektivní, daří se nám to. Ale spíš ne. My se fakt snažíme, šlapeme do toho, podporujeme všestranně rodinu i nad rámec našich povinností, ale ty rodiny často selhávají, ovlivňuje to ten lidský faktor. Často máme větší očekávání, než na kolik je rodina schopná situaci řešit a poměrně často zůstávají děti v ÚV a domů chodí jen na návštěvy. Občas mi trvá dlouho přijmout realitu a smířit se s tímhle výsledkem. Kolikrát je tenhle stav i lepší pro dítě, než abychom to zbytečně lámali přes koleno a nutili ho být ve špatném prostředí. Ono se pak stejně vrací zpět do ÚV, těžce to zvládají, postupně ztrácí naději a přestávají řešit i další věci. Dostávají se do stavu, kdy nemají co ztratit.“

16. Domníváte se, že máte dostatečný prostor pro toto působení, nebo vidíte někde prostor ke zlepšení?

„My (kurátoři) k tomu ten prostor asi máme, protože ten nápad případů máme limitovaný, ale proti tomu je tam ten faktor rodiny. Myslím si, že ten prostor máme a když umíme

pracovat s možnostmi, které máme k dispozici, tak to jde. Někdo možná řekne, že ne, ale já jsem přesvědčená, že ano.“

17. Jak vnímáte své možnosti při působení na dítě vzhledem k jeho budoucímu profesnímu uplatnění?

„Na tom pracujeme již v okamžiku, kdy vybíráme zařízení pro umístění dítěte. Vybíráme zařízení tak, aby to pro dítě dávalo smysl. Ona ta nabídka zařízení není nijak široká, ale snažíme se vybrat takové, aby to dítě mělo minimálně šanci dokončit kompletně vzdělání. A chceme, aby pro něj bylo uplatnění v životě. Hledáme zejména zařízení, které má navázané pracovní nabídky. Většina z nich to dělá. Oni ví, že ty děti jsou po ukončení ÚV bezradné a snaží se je před ukončením zapojit do toho pracovního procesu. Do toho vstupují i neziskové organizace, které dítěti od zhruba 16 let poskytují informace, aby se dokázalo orientovat v této problematice (přípravy na pohovor, životopis atp.). I přes uvedenou snahu vnímám nízkou míru úspěšnosti při zapojení do pracovního procesu. Je pak vidět, že odpadne tlak na ty děti, který je nutí dodržovat nějaký režim a oni pak sami za sebe nemají vůli dodržovat pravidla i mimo zařízení. Asi by pomohla podpora větší samostatnosti ve starším věku chovanců, ale tady asi narážíme na limity těch zařízení. U výchovných ústavů a dětských domovů se školou je prioritou resocializace. A samozřejmě velké množství klientů v zařízení, kteří jsou mezi sebou v nějaké interakci, kterou je třeba zvládat, to znesnadňuje.“

18. Jak hodnotíte ze svého pohledu snahu zařízení o návrat dítěte do rodiny?

„Ty zařízení se o to snaží vždy, aby se děti vracely do rodiny. Z mého pohledu jsou v tomhle směru aktivní, snaží se přimět rodiče k návštěvám, aby se zajímali atp.“

19. Dokážete odhadnout, jaký je poměr dětí ve Vaší péči, které opouští ÚV do rodiny vlivem zlepšení podmínek a těch, kteří zde setrvají do nabytí zletilosti?

„Já to odhaduji tak na 20 % dětí, které se vrací do rodiny. Je to málo.“

20. Jak hodnotíte své možnosti při ovlivnění klienta, který bude opouštět zařízení nabytím zletilosti?

„My se snažíme, aby podmínky dítěte pro vstup do dospělosti byly co nejjednodušší. Na to je zaměřená velká energie. Dělají se případové konference, plánuje se ten vstup do dospělosti. Provazují se služby, které na nás navazují tak, aby klient nezůstal sám bez

pomoci. Často to dítě nemá podporu ve vlastní rodině. Je pak otázkou, zda klient tyto možnosti využije. My ale vždy děláme z mého pohledu maximum. Asi je možnost najít další prostředky, ale já za sebe je nevidím. Pokud by byli, pak je použiju.“

21. Jakým způsobem jsou řešeny útky dítěte v zařízení ÚV?

„Útěk není v současné době řešen nijak. Dřív pokud dítě uteklo, tak mělo opatření ve výchově – zákaz vycházek. Což pro něj mohla být motivace, že je lepší být na legálním pobytu. Dnes díky ombudsmanovi atp. se tohle používat nesmí. Tzn. že nejsou motivováni neutíkat. Maximálně proběhne pohovor s etopedem, ale to je tak vše. Maximálně pro ně nastávají komplikace, pokud se třeba na útěku dopustí trestného jednání. Ono je poměrně úsměvné, že přesto že je ÚV nařízena rozhodnutím soudu, tak když to dítě se jí nechce podvolit dobrovolně, tak se jí nepodvolí. Měla jsem několik klientů, kteří byli dlouhodobě (několik let) na útěku a v tom zařízení spíše nejsou. Na útěku se pak zdržují spíše mimo rodinu, spíš u nějakých známých nebo kamarádů, kde pak navazuje trestná činnost. Pro některé se ta situace na útěku stane neřešitelnou a nechají se raději chytit.“

22. Jaký je další postup, pokud je u dítěte v ÚV vysoká frekvence úteků?

„Trend ministerstva je takový, že pokud má dítě vysokou frekvenci úteků ze zařízení (tzn. je schopné fungovat, aniž by bylo v zařízení), tak máme doporučeno zrušit ÚV, protože neplní svůj účel. Z hlediska sociálně-právní ochrany se jedná o ohrožené dítě a za mě je nesmysl rušit opatření na jeho ochranu. Dřív to bylo tak, že při vysoké frekvenci úteků se ÚV měnila na ochranou. Dnes je trend spíš rušit tu ÚV. Pokud ale vyhodnotíme, že dítě je skutečně schopné fungovat mimo ÚV, pak jí opravdu rušíme. Nesmí tam ale probíhat patologická činnost (prostituce, drogy atp.).“

23. Stává se Vám, že jste žádáni dítětem o pomoc při neuspokojování jeho práv a potřeb ze strany zařízení?

„Stává. No a snažíme se to řešit pomocí měkkých metod. Pokud tam totiž půjdeme do odboje, tak to tomu dítěti může spíš ublížit. Takže mu nabízíme podporu, vyslechneme ho a společně plánujeme co dál aby to bylo v jeho zájmu. Pokud je už situace neúnosná, tak jsme nuceni to zařízení měnit. Nedávno řešila kolegyně dítě, které se v jednom zařízení cítilo špatně, ale my nemůžeme přímo konfrontovat to zařízení, aby se to neobrátilo proti němu. Takže hledáme cesty, nějakého spojence (důvěrníka) v tom zařízení. Někoho, za kým může to dítě jít a kdo mu pomůže to vykomunikovat atp. Ty děti si stěžují poměrně

často, ale je na nás, abychom vyfiltrovali, kdy si to dítě stěžuje neodůvodněně, nebo je tam skutečný problém. Těch problémových situací je ale minimum.“

24. Jak hodnotíte Váš vztah se zástupci zařízení ÚV?

„Z naší strany je snaha o partnerský vztah na profesionální úrovni a v 99 % případů to tak opravdu je. Určitě se najdou případy, kdy to drhne, ale tam na tom pracujeme, hlavně proto, aby to nemělo negativní vliv na děti. Z mého pohledu jsou ty vztahy na vynikající úrovni, a to napříč všemi pozicemi jednotlivých zařízení.“

25. Jak hodnotíte stav, vybavení a personální obsazení zařízení ÚV ve prospěch dítěte?

„Tady se to odvíjí od stáří zařízení a jejich schopnosti čerpat finanční zdroje, aby mohli rekonstruovat. Někde jsou ty podmínky moc hezký, je to moderní, jinde je to spíš takové chudé. Taky záleží, o jaké zařízení se jedná. V těch ústavech, kde často ti klienti ničí vybavení, tak samozřejmě nebudou investovat do dražšího vybavení, který budou do měsíce měnit. Ve všech těch zařízeních je obrovské sportovní, společenské vyžití (stolní tenis, hřiště na fotbal, posilovna, společenské a terapeutické místnosti ...). Za mě je tohle vybavení adekvátní a dostatečné. Celkově i využití volného času z hlediska kulturních aktivit je na vysoké úrovni.“

26. Jak vnímáte postoj personálu zařízení ÚV na Vaše návrhy ke zlepšení přístupu k dítěti?

„Jak kdy. Oni jsou s tím dítětem 24/7. Náš pohled na věc je samozřejmě jiný. Snažíme se to vždy komunikovat. Když je nějaký náš podnět logický, tak se o tom bavíme, ale není to tak, že by beze zbytku přijímali vše, co jim řekneme. To samozřejmě chápu.“

27. Musel jste někdy v rámci své povinnosti oznámit porušení povinností ze strany zařízení?

„To naštěstí ne, ale vím, že se takové věci mohou dít. Já jsem se s těmito případy za svou kariéru neselekala a jsem za to vděčná.“